

С.Джонс.

ЧАР
МЯСА

СОФІЯ ЯБЛОНСЬКА

ЧАРМАРОКА

ЛЬВІВ 1932

НАКЛАДОМ КНИГАРНІ НАУКОВОГО Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
Львів, Ринок ч. 10.

ОБГОРТКА РОМАНА ТУРИНА

ДРУКАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

МАРСИЛІЯ

Поїзд рушив до сонця! До синього неба! На полуднє!
Туф-фу-фу, туф-фу-фу! На полуднє!

Радісне биття мого серця зливається з веселим гуркотом залізних коліс.

Туф-фу-фу! На полуднє до Марсилії, а з Марсилії ще далі на полуднє — до Африки.

По півночі серце звикло до колісного гуркоту, заспокоїлося, голова склонилася на мягкое опертя, засунулася в куток і заснула.

Блідорожеве небо привітало мої розплющені очі, вони крикнули „полуднє“ і підсунулися до шибки.

Від здивування я закліпала повіками, а руками стала розтирати шибку. Так що-ж це за мара? Все біле! Широкі поля, дерева, підгір'я присипані грубим шаром снігу.

Швидко та неспокійно я звернулася до мого сусіда й спитала:

— Скажіть, прошу, чи цей поїзд їде до Марсилії? Боюсь, що я помилилася.

— Ні, — жартівливо відказує сусіда. — Ці поїзди вже з тиждень помиляються і везуть нас у крайні снігу.

Оттак штука! Хто-б подумав, що мені так до снігу спішилося, що важко було на нього у Парижі заждати! Дві годині я пильно дивилася крізь вікно, чекаючи, коли сніг стане зникати.

Але, Марсилія зробила виняток для мене і зустріла мене у білому одязі, мов вередлива пані, що для своїх

вибраних несподівано та проти звички вдягається в химерне убрання. Радісна, рухлива Марсилія!

Вулиці повні руху, авт, трамвай та свободи. Шофери, не признають ніяких накинених зобовязань, їздять у право, вліво, скоро під гору, а поволен'ки вдолину та задержують авта посередині вулиці.

На розізді дармо стоїть поліцай та робить усякі рухи — вказує напрямок своєю товстою, але ніким не помічаною паличкою.

Я зайшла до старої пристані й увійшла у каварню, з якої видко морський беріг, ряди старих кораблів і далі — безкрає море.

Біля каварні під стіною складені мішки наповнені вугіллям, а на них сидить троє дітваків.

„У сонці гріються“, — подумала я. А те сонце таке немічне й бліде, що тільки золотить снігову поверхню.

У хлопчика, що сидить на мішках, довгі та покривлені штанята звисають, мов гармонійка, чорна блюзина обтягує стан, на еспанську моду червоною хустиною обвінuta голова, та пучок кольорових паперів у руці.

Я гадала, що він держить їх з любови до фарб, але й цим разом помилилася, бо хлопчик зліз із мішків, ногами став танцювати чарльстона і такою танцюючою ходою підходить до жінок та витягає свій жебрачий тарільчик. Він воліє жінок, бо на них видко краще ділають кольорові паперці та кумедні рухи його ніг, ніж на чоловіків.

Кожного разу, коли йому кидають 5 або 6 су¹⁾) він підбігає до своєї сестри, що сидить на мішках та на колінах держить дитину у пелюшках, і простягає до неї бляшану мисочку, з якої вона збирає дрібнячки синьою рукою та ховає їх у кишені своєї пошарпаної спідниці.

Дівчинка щось цікаве побачила здалека, бо витягла

¹⁾ Французька монета; 1 су = 5 сантимів (сотиків).

голову, приглядалася, потім передала дитину в бруднім завитку хлопчикові і стала злізати з мішків. Нога в ній була аж до коліна зліплена із гіпсу. Її сумні, сині очі засяли вогником надії та вона яко мога швидче підійшла до жінки, що наближалася до неї. По поведінці цих істот видно було, що вони щодень тут зустрічаються і так само що днини ця горбата жінка витягає із своєї бюрової торбини посмаровану маслом паляничку й шматок чеколяди у золотім паперці та з ласкавою усмішкою подає цій гарненькій бльондиночці із синіми очима.

Горбата жінка відійшла, а дівчинка взяла з рук хлопчика, розплакану і незадоволену з підстрибів чарльстона дитину, та пошкандалібала долі, берегом старої пристані.

Хлопчик знову став вимахувати пучком кольорових паперців, підстрибувати, витягати мисочку і поволікся за дівчинкою, приспівуючи мелодію чарльстона.

NOTRE DAME DE LA GARDE

З лівого боку морського берегу на самім вершку гори, під небом вирізуються, обвинені в снігову хмару, форми якоїсь таємної будівлі.

Кельнер підійшов до моого стола і ганчіркою став витирати стільці. Витирає він їх поволен'ки, час від часу споглядаючи на мої спортивні черевички, мій ясний дощевик, товсту подорожню торбу та роздумував над важким питанням.

— „Американка вона (ніби я) чи ні?, бо коли американка, то варто почати балачку“.

„Ну хайже тобі я буду американка, але мені все таки цікаво, що за привид стоїть там на вершку гори“, — подумала я й спітала:

— Скажіть, чи є „яканебудь“ комунікація до цього замку, що його видно там на обрії?

— Так, прошу. Трамвай № 58. Задержується він ось там на розі і підвозить до вінди церкви „Нотр Дам де ля Гард“.

Після цього зручного питання за „якунебудь комунікацію“ мрії кельнера про мое американське походження розвіялися як і мої про зачарований замок.

— Ідьте туди, пані, — додав кельнер, — ця церква дуже гарна, всю Марсилію звідти побачите. Всі туристи їздять оглядати її.

„Туристи!“

Це мені було зовсім не до вподоби, але краєвид цілої Марсилії завабив мене аж до вінди.

Там, справді я зустріла гурток непрасних туристів, що жалілися на марсилійські непорядки. Одна американка висловлювала обурення свому товарищеві.

— „Надаремне ми приїхали у Марсилію, тут замість тепла — сніг, замість зелені — болото, холодно та й ще ця дурна вінда зіпсуvalася“.

В її руках фотографічний апарат сумно світив чорним скляним оком.

Побачивши туристів, що відходили, я зразу зраділа, підійшла до робітника, що стояв у дверях поблизького ґаражу і спитала його, чи не можна якимнебудь іншим чудом ніж віndoю, дібратися на вершок гори. Йому, видно, сподобався мій веселий тон голосу та моя відвага, бо він рухом ліктя підтяг свої, осілі на бедрах, штані, схопив з кілка кащет та повів мене вузенькими вуличками аж до сходів, що плялися вгору.

Що сходик вище — тим більшою стас Марсилія. Ця марсилійська кокетерія нагадує дитячий, магічний апарат, що за кожною зміною скла додає ще один рух, ще одно звірятко, ще одного солдатика.

Я вийшла лише на висоту віндової зупинки, але

тут уже рішила, що краєвид Марсилії з висоти ріжно-манітніший та багатіший на враження за вид Парижа з вежі Айфля, чи то з даху найвищої мальярської робітні на Монтмартрі.

Справді, варто було перейти цей кільометр сходів, щоб побути отут сам-на-сам з Марсилією.

На схил гори посідали маленькі, жовті будиночки із синіми, сірими та ясно-зеленими віконницями, вкриті червоними дахами, що, мов рамці білого образу, виглядають зпід шару снігу.

Біля них на шнурах повіває вітром колисана білизна.

А там далі будиночок ховається за будиночок, інший вилазить на спину своєму сусідові, а інший перевищує всіх своїх довколішніх суперників. А там ще далі море море домів, що залило всю величезну долину поміж шпильстими горами, які свої білі вершки повитягали понад хмари й підглядають небо та життя його голубих мешканців.

Щоближче підхожу до церкви, то яснішою вона стає, а місто навпаки, щораз то іншу таємну заслінку натягує на своє колективне обличчя.

Із зводового церковного мосту я раптом усе побачила. Й ціле безкрає, бурливе море, що численними зубами вгризається у береги міста, й сивий гірський ланцюг, що, мов коханку, держить Марсилію у своїх сильних та задрісних обіймах, і небо, що всім своїм тягарем усілося на вершки гір та своїми низько-насуненими хмарами загрожує містові засипати його снігом та сліду не лишити по його всесвітній славі. Місто, вкрите снігом, хмаринами, видається завмерлим, пропащим, як і вигляд цієї церкви здолу.

На вершку церковної вежі в кожному кутку стоять чотири постаті янголів-трубачів, а поміж ними величава,

золота „Опікунка кораблів”¹⁾). Заздрю їй, бо вона із свого вершку ще далі за мене бачить. Вона певно бачить усі кораблі, що колихаються на хвилях бурливих океанів, морське дно з його сочистими рослинами, фантастичними звірятками, лискучими мушлями, золотим піском, танцюючими рибками, всі земні береги, а зір її певно також сягає аж до африканського сонця й високих пальм.

Сердитий вітер і холод порадив мені зайти у церкву, коли не бажаю закамяніти, замерзнути та навіки залишився тут, мов ця золота постать „Пані опікунки“.

Яка несподіванка! Замість сірих, похмурих мурів і темряви, що звичайно наповнюють усі церкви, мене зустріли веселі, великі, кольорові вікна, ясно-барвними плитами виложені стіни, та багато маленьких корабельчиків, що на золотому мотузку звисають із стелі. Корабельчики різnobарвні, майстерної роботи, прегарної форми, завішені у повітрі видавалися, мов якісь райські птахи. А із середини стелі звисає, один понад одним, шість мініатюрних аероплянів.

На ясножовтім мармурі стін повирізьблювані золоті написи: „Наша пані опікунко, піддержуй нас завсіди“, „Спасибі тобі, наша чудодійниця, за спасення моого сина“. „Подяка тобі, всемогутня спасителько, за твою ласку й опіку“.

А мені хотілося залишити ось який напис:

„Спасибі тобі, далековидюча приятелько моряків, за твій веселий настрій, за твоє прегарне положення і за твою велику красу“.

¹⁾ Статуя Матері Божої, що опікується пароплавами, моряками і морем.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У МАРАКЕШІ

П'яна від вражінь, сильного запаху спіtnілих тіл, печеної баранини, лою, помаранч, крику, танців, муринської та арабської музики я вернулася з арабської площа розваг.

Голова в мене крутиться, мов колесо дитячого, вітряного млинка. Стою на порозі моєї кімнати, рукою держуся стіни, а другою шукаю електричного контакту.

Стеля спадає на голову, колихаються стіни, вигинається підлога та вся кімната танцює, наче корабель по розсерджених хвилях океану. Безрадно заплющую очі і падаю на ліжко, що зі мною підноситься вгору, вертиться, то раптом спадає кудись глибоко до долу.

На екран моїх повік вискачує постать чорної танечниці, що перекривлює губи, завертає очима, відслонює близкучі, білі зуби і червоне піднебіння, потрушує гнуучким тілом, тупотить босими ногами, викручує бедра, та підстрибує, наче на розпалену бляху кинений кіт.

Потім висуваються гадюки: одна, дві, десяток і, зачепившися в тісний клубок, лазять одна одній по хребті, сплітаються і вверх витягають свої затробні голівки.

Зпоза клубка гадюк дивляться на мене вперто двоє поширеніх диких очей сенегаля¹⁾, що з вереском скоче босими ногами на купі тонкого побитого скла. А потім юрба арабів біжить безтямно кудись під звуки виття, свисту та музики.

Нарешті все зникає, тільки ще де-не-де біжить загублена, одинока постать якогось араба, що вимахує до когось руками, або акробат, що перегинається вдвое на тлі червоних будівель.

Розплющую повіки.

Кімната вже зупинилася від пяного танку, тільки ще в уях щумить гомін змішаних звуків: арабської

¹⁾ Сенегалі — плем'я африканське.

одноманітної, муринської верескливої музики, дзвіночків, гурабанів, кастанет, співу й гаму розвабленої юрби.

Ці всі звуки роблять враження гомону у двірській кухні перед великомідними святами, де варять, пекуть та смажуть.

Поволі все втихає, думки ліниво розпливаються, а сильні пахощі мароканського повітря затуманюють рештки моєї свідомості і я впадаю у безтямний сон.

Сьогодні вранці я закінчила будову солом'яного шатра й тепер уже лежу на мягкій, пальмовій рогожі і топлю погляд у синяві неба.

Мою соломяну хатину, що боронить мене від гарячих, сонячних промінів, я збудувала на вершку рівної покрівлі високого, арабського дому і звідсіля бачу засипаний будівлями Маракеш, що залив цілу підгірську долину. Високі будівлі обвели себе маленькими, низькі туляться до вищих, на квадратні повилазили округлі, а на кожній їх рівній покрівлі стирчить шпіляста вежа.

Пальми та оливкові дерева, що ростуть по середині подвірів, своїми вершками перевищають будівлі та кидають по покрівлях довгі тіні.

Сорок прикрашених коліровою мозаїкою високих мешей гордо повитягали свої стрункі вежі над містом.

На покрівлях домів де-не-де видніє яскрава, жіноча постать, або гурток арабок, що позасідали на килимах і п'ють чай під червоний захід сонця. А там далі, мов сторож Маракешу, мов стіна, що ділить його від усього світу, тягнеться сніговий хребет атлаських гір.

З площині арабських розваг долітають до моого шатра тритонові, одноманітні звуки музики, співу, гомін юрби та голосні протяжливі окрики „Мудден“¹), що з вежі мо-

¹⁾ „Мудден“ — араб, що голосить на вежах мешей і вірних до молитви закликає.

шеї голосить Аллахову славу і закликає вірних до молитви.

Вітер навиває змішані запахи квітів, овочів, лою, баранини та меду.

Пяна пахощами, звуками однomanітної музики та цвірінканням птахів, прикрита голубим небом буде змальовувати вам величню красу Маракешу та життя арабів.

З ПЕРОМ У РУЦІ

Справді не знаю із чого почати.

Така сила вражінь, захоплення, несподіванок, таке багатство і гарячість колірів і форм, що замість виводити слово по слові на папері, хотілосяб сфотографувати те все відразу і післати вам знимку.

Весело тут і так ясно, що хочеться стати навколошки, простягнути руки у небо і поклонитися боговісіонцю. Яснорожеві і жовті коліри будівель зливаються з іще яснішими колірами покрівель, із сочистою зеленню помаранч, пальм, цитрин та блакитом неба.

Нема тут сірих будівель із чорними, гострими дахами, нема покритих порохом, утомлених дерев, ані фабричних димарів, що в день і в ночі засипують місто чорним димом та запахом бензини і смоли. Ні поверхів ні стиснених рядів темних вікон, що нагадують сумні, маленькі кімнати.

Та нема тут міської мелянхолії.

Занепокоєна моєю довгою відсутністю, моя арабка вийшла на покрівлю, підійшла до шатра та може вже десятий раз сьогодні привітала мене: „Лябес мадам“¹⁾.

¹⁾ Лябес — „Як маєтесь“.

Люблю її гарне обличча, бронзову та бліскучу барву шкіри, сумні очі та її матовий голос. Я показала їй місце на кінчику рогожі, а вона несміло сіла і стала приглядатися рухові моого пера по папері. Її приявність зовсім не заважає мені. Навпаки, час від часу я переводжу очі на її обличча, розмальоване пастелевими колірами, та напуваюся красою форм і гармонією барв.

Зоря все ще не виходить від здивування, все щеводить очима за моєю рукою, а потім за моїм поглядом, що часто блукає по покрівлях сусідніх будівель.

Тепер вона неспокійно вдивлюється у вежу мошії, що стоїть недалеко та на якій хвилину тому вона запримітила мій погляд і починає підозрювати мене в якихось поганих намірах супроти цієї вежі. Щоб заспокоїти її підозріння, я показую їй рухом руки на мене, на перо, а потім на високу пальму, що вирізується потятим рисунком на тлі синього неба.

Зоря зрозуміла.

— „Ну, як тільки пальму вона чарує, так це не важно“, — радісно заплескала у руки і без журно засміялася. (В арабів є дуже мила звичка: сміючись, вони неодмінно хапаються за серце).

Тепер її увагу притягає мое стильо, що я ним інколи стрясаю, щоб чорнило наплило. Простягаю його їй, але вона не сміє його доторкнутися, бо все ще їй здається, що це якесь знаряддя до чарів.

Треба вам сказати, що Зоря ще зберегла старі звичаї. Вона ще не носить шовкових паньчіх, не відслонює обличча на вулиці та ще не навчилася проституції, якій віддаються тут усі „вицивілізовани“ арабки.

Першу річ, що заложили тут европейці, були кафарні та публичні доми; потім вони позабирали в арабів усі будинки в центрі міста, споганили їх деревляними меблями, на стінах повимальовували написи: „Готель

Модерн“, „Готель Централь“, а потім узялися за використовування арабського багатства.

Болить мене нужда арабів, їх зламані гордощі, їх упадок і неміч.

Але годі. І я скажу арабською звичкою: „Ін ш'альля“ (Воля Аллаха).

АЛАХ — ВЕЛИКИЙ

Нема бога окрім бога, а Магомет його пророк.

Араби фанатичні, примітивні, безжурні діти! Єдина їх мораль — це: викрасти у життя якнайбільше радощів, завдати собі якнайменше труду, та не вірити в іншого Бога як Аллаха та його пророка Магомета.

Єдине право життя — це право багатого.

Тільки цей араб є гідний пошани, якого Аллах має в своїй опіці, якому Аллах дав багатство, радощі та всі наслоди життя. Чим багатіший араб, тим численніший його гарем і тому життя його щасливе — а щасливе життя безсмертне.

Ще до цього треба докинути стару арабську приповідку, щоб ухопити лінію їх міркувань:

„Руку, якої не можеш відняти, — поцілуй!“

„Нема бога, окрім бога, а Магомет — його пророк“, --- голосить Мудден з мошої.

Вже із самого ранку на великій площі посередині міста збираються араби для забави. Музики, оповідачі байок, маленькі хлопчики, проститутки, танцюристи, ковтачі вогню, лікарі, ворожбити, чарівники гадюк та продавці солодощів і овочів.

Найулюбленіша їх розвага, це слухання оповідань.

Посередині стоять оповідач, — проти нього сидить двох рабів з бубнами, а навколо сідають діти, далі бага-

тіші араби, що краще платять, і в останніх кругах слухачі стоять.

Оповідання починається ріжноманітними рухами голови, рук і тіла оповідача при вибиванні бубном тактів музики та протяжливім співі арабів. Потім оповідач прікликає на поміч Алaha, всіх святих міста Маракешу та Магомета.

Його слова переплітають тріумфові удари бубнів та окрики його двох помічників. По кожних трьох словах розтягнутого оповідання бубон гомонить трьома ударами і так оповідання тягнеться годинами, а заслухані араби сидять приковані цікавістю.

Зміст оповідань ріжний: із життя святих, султанів, визначних арабів, або часом хитрий оповідач подає ради та способи, „як можна збагатитися“, „як використати сусіду“, та навчає інших хитрощів.

Оповідання закінчується словами:

— Хто дасть мені п'ять су, того Алах благословить, від того відверне всі хвороби, того родина буде щаслива в небі й на землі, того всі шануватимуть, того Алах багатством винагородить.

Усякий, хто має п'ять су, кидає оповідачеві й відходить з вірою в здійснення обіцянної Алахові ласки.

— Алах — великий, а Магомет його пророк.

ЦІЛЮЩІ ЛІКИ

Під соломяною рогожею, що заховує від сонця, сидить лікар. Вигляд у нього суворий, скучений, а перед ним розкладені коробочки, колірові пляшечки, скриньки, розсипане зілля, рибяча сушена луска, крейда та інші ліки. Жінки частенько підходять до нього, таємно сідають побіч на окремій рогожі, та шепочуть йому свої бажання.

Ця просить ліку, щоб притягти свого чоловіка, друга, щоб пімститися на ньому, інша хоче постаріти жінки гарему — свої суперниці, та знову хоче сина вродити, або згубити дочку. Лікар з увагою слухає, дивиться пильно в очі, оглядає долоню, пальці і прикликує Аллах, Магомета та всіх святих. Часом каже прийти на другий день з клаптиком одежі її чоловіка, або із жмутком її власного волосся, витяготого із вказаних ним місць.

На другий день він подає їй уже наготовлену мішанину, якої щипту треба досипати до їжі, тоді коли місяць світить або коли дощ паде.

За це жінка платить йому якнайбільше, бо чим більш заплатить, тим корисніші будуть ліки, то по кількох днях вертає подякувати йому за сповнення її бажань.

Під такими самими соломяними рогожами сидять ворожбити, тільки пози у них інші. Вони сидять, витягши наперед ноги і закинувши в небо голову.

Вигляд у них такий екстатичний та затуманений, що справді, можна повірити в їх найтісніший звязок з вищими силами. До ворожбитів тільки чоловіки мають довір'я, вони до них підходять сміло, сідають поруч на цю саму рогожу та розказують свої журби.

Ворожбит дуже уважно слухає, випитує всякі дрібнички, факти й усе, що може йому послужити та помогти до приготування гідної відповіді.

Зручно випитавши про все, ворожбит уже дав полекшу своєму клієнтові через те, що він виповів йому все своє горе, всю свою журбу.

Його нарікання стає щораз то радісніше, а інколи навіть розноситься веселий вигук розваги.

Тепер ворожбит наказує мовчанку своєму покривденому, руками заслоняє обличча, трясе туди-сюди головою, шепоче та радиться з вищими силами. По тім

обряді випростовує своє тіло, відслонює обличча та вимовляючи слово за словом дає свої хитрі поради.

Питання арабів-клієнтів зовсім реальні: що треба зробити, щоб знищити землю свого ворога, свого конкурента, щоб відібрati покупців у свого сусіда-склепаря, щоб люди платили дорожче за його вироби, щоб барани краще розводилися, або нарешті, щоб відвернути неласку Аллаха.

Ворожбити — це спритні та мудрі араби, а їх відповіді, звичайно, дуже корисні та хитрі, так, що до них мають люди повну пошану та довіря, а кругом їх шатра часом ждуть десятки покривджених.

КОВТАЧІ ВОГНЮ

Є тільки одна така секта, нащадки старої арабської родини, що має право ковтати вогонь.

Це є рідка, але улюблена, арабська розвага. Всі араби беруть у ній участь своїми криками, диким виттям та конвульсійними рухами тіла. Ці обряди відбуваються ніччю, під темною покрівлею зоряного неба.

Ковтач одягнений в одежду вогняного коліру, груди в нього відслонені й на них видко татуваний, червоний рисунок полумя, й на шиї кровю налиті й набряклі жили.

Чоло в нього високо виголене, тільки на чубку залишився округлий клаптик кучерявого волосся. В руках він держить запалений смолоскип.

Перед початком обряду ковтач наказує всім накрити руками обличча, потім притиснути руки до серця та вдарили по землі в такт ударів бубна.

По закінченні приготувань починається спів; спершу ковтач затягає, йому відповідає його учень, а згодом усі хором співають, вихитуючися на всі боки, вимахуючи руками та головами.

Рухи їх стають щораз горячіші, нервовіші, а спів змішується з диким виттям. Спянілі напливом крові араби, захриплі й спрагнені від співу й виття, розхвилювані полисками вогняного смолоскипу, що ним ковтач вимахує та палить кінці волосків на грудях і руках, впадають у стан безтямної екстази. Кусають пальці, розшарпують пазурами шкіру та виуть на вид крові.

В хвилинах найбільшого спяніння юрби, ковтач стає навколошки, вкладає розгорілу, вогняну жердь у рот і ковтає вогняні язики.

Шкіра на його губах та підборідді скварчить, вітер розвіває запах паленого мяса, бубон бє на тривогу, а божевільна юрба виє, реве та один одному роздирає тіло.

Врешті, коли ковтач наковстався досить вогню, витягає з рота жердь, а полумя визиває в небо.

В цю мить розноситься остаточне, пронизливе виття юрби.

Ковтач плює, плює на своє обличча, закинувши угору голову, на руки, доки стає сlinи, а потім у конвульсійних рухах кидається на землю, бє об неї головою, — мов гадюка перекручує, перегинає гнучке тіло і підготовлює його до нового ковтання вогню.

Тричі повторивши обряд ковтання, він, утомленим, спаленим, захриплім голосом востаннє голосить:

— Нема Бога над Алаха, а Магомет його пророк.

Отуманена, насичена вражіннями юрба кидає йому дрібні монети та ліниво розповзується й губиться у нічній темряві.

ГАДЮКОЇД

Щоднини в 5-ій годині після обіду я покидаю своз соломяне шатро та йду на площа, змішуюся з юрбою роз-

бавлених арабів і з чимраз більшим зрозумінням та зацікавленням оглядаю способи їх розваг.

Сьогодні я бачила гадюкоїда.

Цей обряд перегризування гадюк рідко трапляється¹).

Чарівник, що стойть посередині юрби, таємно підходить до округлого кошика і співом та очима принаджує гадюку. Велика товста гадюка висуває свою чорну голову і поволенъки, сичучи, виповзує, з висолопленим язиком.

Гадюка веться навколо свого ненависного власника, що, сівши на землі, уважно слідкує за кожним її порухом і приспівує їй пісеньку. Вона задирає гнучку голівку, час від часу підкидає собою вгору, щоб скочити у вічі чарівника.

Араби ловлять гадюк в атлаських горах, на шматок ганчірки, яким виривають їм їх затроєні зубчики.

Але гадюки не тільки жалити вміють, а й задусити на смерть.

Чарівник далі приваблює гадюку, під звуки співу та музики запрошує її ближче. Вона покірно посугається, повзе вгору на ногу, обвиває стан, груди і вповзає на шию чарівника.

Поведінка цієї гадюки сьогодні якась дивна, вона нервується, влезить скоріше на шию, ніж звичайно та злісно сичить.

Чарівник звертається до глядачів та пояснює:

— Бачте, як сердиться. Я наклав на неї голодову покуту за дармування, бо замало вона заробляє...

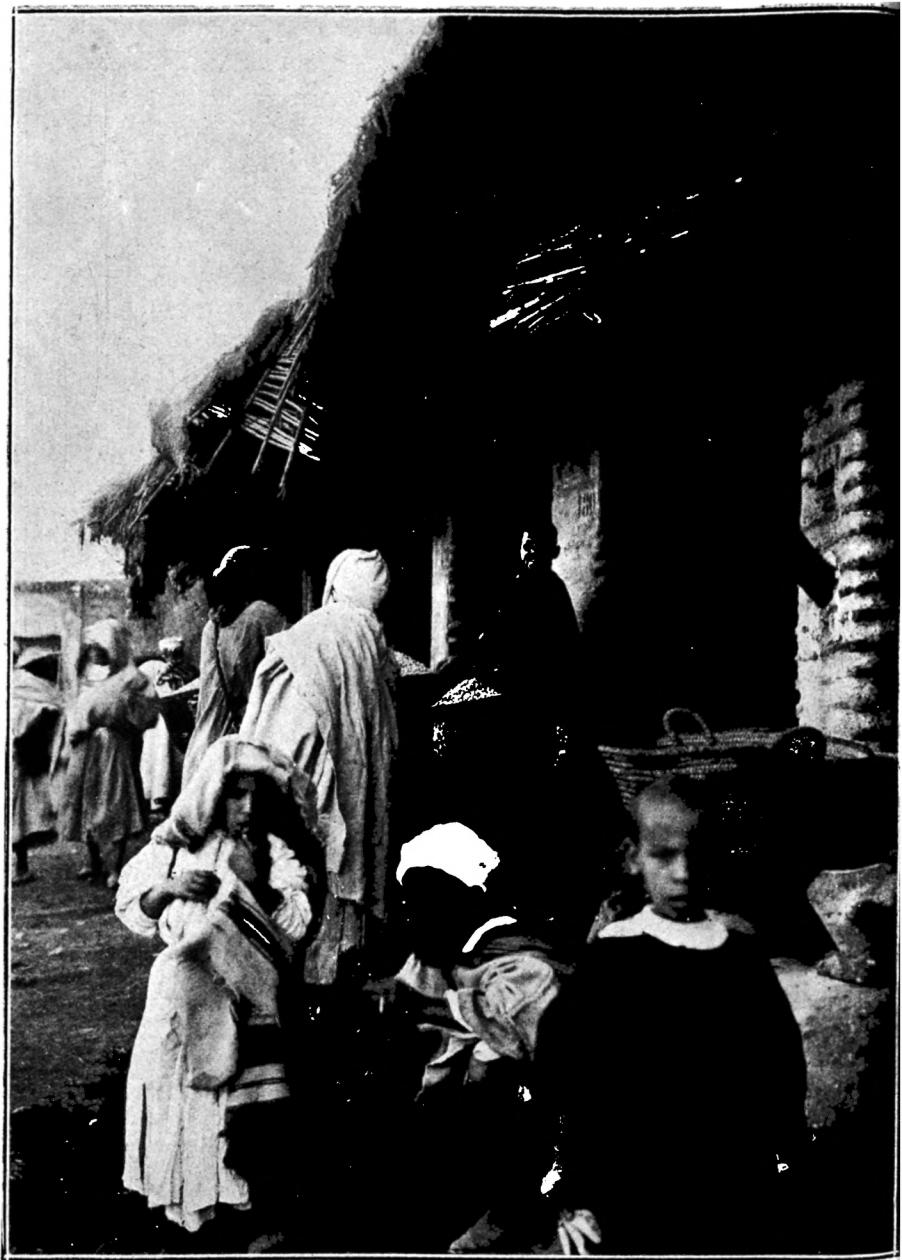
Юрба зареготалася. А гадюка все повзе й уже двічі обвинула шию чарівника.

— Бачте, як пильнується, — вигукнув чарівник.

Гадюка підсунула свою голівку до його рота та здається, вслушується у тони пісні, але вона, витягши свій

¹⁾ У випадках, коли гадюка перетомлена працею здихає або коли гадюка бунтується і стає небезпечною.

кадовб, з незвичайною скорістю ще двічі обвилася довкола ший чарівника й стягнула її смертельними обіймами.

Голос пісні застиг у горлі, обличча чарівника посилило, жили налилися кровю, очі повилазили з повік, а тіло безвільно звалилося на землю.

— Душить, душить! — реве юрба.

Трьох арабів кинулося на поміч, увільнити шию чарівника з обіймів пімsti, та стали зливати водою його напів мертвє тіло. Двох інших ухопили розсерджену гадюку за обидві кінчини її кадовба, що викручувалися у спазмах злости.

Придущеного чарівника винесли з круга, а помічник зайняв його місце і, висловивши довгу передмову, закликав Аллаха до пімsti, а потім ще раз звернувся до глядачів.

— Коли хочете, щоб я отут перед вашими очима пімстився над цією невдячною гадюкою, то хай кожний з вас кине по 10 су, щоб заплатити за її втрату.

Лакома вражінь юрба вмить покидала гроші, та вигуки нетерплячки піднімають настрій.

Знову музика, спів, численні і загадкові рухи помічника й нарешті він підходить поважно до гадюки, яку сильні кліщі арабських рук розтягнули у повітрі.

Тріумфальна музика роздирає настрій дожидання, а чарівник, роззвивши рота, охоплює губами слизьке тіло і перегризає гадюку на дві частини.

В цю мить вибухає божевільний вереск задоволеної юрби.

Два куски вкиненої у кошик гадюки, скрутилися в тісні клубки й одна частина, перекрученого болем тіла, відшукує другу.

Юрба ще хвилину приглядається мукам покараної гадюки; чарівник збирає гроші... Звичні й ослаблені бо-

лем рухи гадюки стають повільніші, кадовб розкручується і знаходить свою другу половину.

ТАНЦІ Й СОНЦЕ

Танець чорних танцюристів Сенегалю такий самий дикий, як і їх гарячий край.

Окружена чотирома муринами, танцює напів гола жінка, одягнена тільки у коротеньку соломяну спідничку. Її обличча розрисоване барвними рисунками, на ший намисто з яскравих коралів і скла, а на ногах подзвонюють тяжкі обручі.

У руках вони всі держать залізні штабки, обчеплені мідяними плиточками. Це їх музика.

Танцюючи, вони подзвонюють бляшками в такт якоєсь хаотичної музики та верескливого співу.

Їх тіла ритмічно підстрибулють з ноги на ногу, голови еластично похитуються з боку у бік, а безвільно звішені здовж тіла руки ліниво колихаються, як з воза спущені ланцюги. Чорнофіялкові їх обличча перекривляються ріжними ґримасами, очі переливаються в такт музики з кута в куток, а уста вигукують слова пісні відслонюючи ряди широких, білих зубів та ясночервоні піднебіння.

Аж раптово лінивий танок перелітає в шалене вирування під звуки дикої пісні і брязк заліза.

Мов буря в лісі, мов дикий зірваний потік, що летить наосліп та водопадами спадає із стрімких скель, мов баль усіх звірів лісу, що кожний іншим голосом та іншими руками віddaє свою втіху.

Охоплює охота роздягтися, змішатися з ними та купаючися в сонці, плескати в долоні і вигукувати радощі життя, піднявши голову у небо.

А те, що тут найкраще, це небо та жіночі очі.

Ніде я ще не бачила такої ніжної мелянхолії очей та такої прозорої синяви неба.

Повітря затрясene золотими порошниками соняшного проміння, та таке воно ніжне й прозоре, що зір летить угору до самого Бога.

Годинами лежу на моїй соломяній рогожі та вдивляюся в небо.

Я зовсім уже забула про істнування якоїсь землі, якихось інших людей, відучилася рахувати години, дні та думки.

Забула про істнування лиха. Як можна, як можна ліяти зло, коли небо таке синє, повітря таке ясне й сонце таке золоте! Ну, як же можна сумувати, хмурити чоло, плакати, коли краски такі ясні, такі веселі, коли сонце спиває сліззи, а краса всім кидає свої рожеві усмішки?!

От тільки листи з Європи захмарюють мені інколи оту красу.

Ах, ваші листи, яких навіть папір пересяк брутальною реальністю, чорним пессимізмом та сірим зневірям!

Ах ви! Чого ж вам? Ну, коли справді життя вам не цікаве, важке, коли не добачуєте в ньому приваб ні цілі — так виберіть собі оцю:

Поїхати в Африку!

Тут ви житимете нескладним життям, радітимете, що сонце золоте й небо синє, дивуватиметеся, чому будівлі не чорніють та чому Атлас, що вирізується шпиллястими хребтами на обрії, покритий снігом, а у його ніг дозрілі помаранчі похитуються на сочистих, рясних галузках...

БАЙКАР

Входячи на площау розваг, я відразу запримітила одно незнайоме обличча якогось нового оповідача.

Це був звісний поміж байкарями, берберський оповідач.

Нічим іншим, як тільки своєю вимовною мімікою і рухами тіла та рук, він притягав, приковував до себе глядачів. Між публикою було багато арабів, що не розуміли берберської мови.

У його руках не було ані одного зайвого, кожний був льогічним, плавним акомпаніментом до його слів. Це був досконалий пластичний танець. Лінію своїх рухів він уривав, або акцентував згідно з піднесенням голосу, з виразом обличча, із значінням слів.

Він грав усіми мязами тіла, пальцями, нігтями, він навіть використовував вдих повітря, перемішував свою гру павзами цілковитої непорушності, доводив її до кульмінаційних моментів, якими він спинував віддих глядачам.

Він владно вів нас за собою туди, куди бажав. Враження, яке він викликав своєю досконалою грою, було таке сильне, що мені хотілося, то плакати то сміятися, то підійти до нього і з пошаною поцілувати рубець його білої одяжі.

Стало смеркatisя. Він закінчив своє двогодинне оповідання, але не потребував як інші оповідачі ні нагадувати, ні просити заплати, бо кожний глядач добровільно кидав мідяні монети.

Нарешті і я відірвала очі від цього великого актора і глянула навколо себе. Не знаю, як це сталося, але я, скрестивши під себе ноги, сиділа на землі поміж юробою брудної дітвори й арабів.

Поруч за мною сидів худий, чорний араб, якому ніс та підборіддя вже відгнили, а вуха він по клаптику відривав підгнилими пальцями.

Це останнє враження стрясло усією моєю істотою та зморозило мене свою гидотою. Я схопилася й, яко мога

швидче, стала бігти, ступаючи по ногах сидячих, розмріяніх арабів. Руками доторкаючися свого обличча, вух, пілборіддя, я все ще безтязмо бігла вперед. Нарешті зупинило мене переїзжаюче авто та я, роздумуючи вже спокійніше, пішла у напрямку алтики.

ЗНАЙОМСТВО З КАЇДОМ

Одного вечора я сиділа у каварні в товаристві моого знайомого француза п. Манріє і грава з ним у шахи.

При кінці першої партії підійшов до нас звісний каїд. Вічливо привітався, присів до нашого столика і з недовірюм приглядався моїй грі. Відтак запитав п. Манріє.

— Ваш партнер, це переодягнений хлопець?

— Чому? — здивувався Манріє. — Не, це моя знаїома європейка.

Каїд нічого не відповів, тільки скрутив рукою за серце та голосно й широко засміявся.

Обличчя п. Манріє прийняло вираз погорди. Він попрохав мене заграти партію з каїдом, відступаючи своє місце. Недовірливий араб переводив очі з моого обличчя на рухи моїх фігурок, дискретно вибивав пальцями об стіл такти музики, а часом після моого вдатного тягу присував свій стілець ближче до стола і зморшками стягав чоло, окутане білим турбаном.

Його гарне обличчя виявляло недовіря, а в мудрих очах поблизувала захована завзятість.

Він програв партію.

Манріє радісно потер руку об руку і вдоволено вигукнув. — „А“!

Каїд спокійним, стриманим рухом відсунув шахівицю та вже зовсім переконано, вказуючи на мене, сказав:

— Ви обдурили мене — це хлопець! Манріє переклав

мені його слова, на французьку мову, а звертаючись до каїда обуреним голосом став доводити правдивість моєї жіночості.

Каїд підсміхуючись, приглядався застиглим фігурам шахів і все ще з недовір'ям похитував головою, повторюючи вперто „ля-ля“.

Важко було йому повірити у можливість такої великої ріжниці між арабськими та європейськими жінками.

На його думку європейська жінка й ноги може показувати до колін, і обличчя своє всім мушчинам відкривати, і всміхатися до них, а навіть курити папіроски, але в шахи грати, до цього вона нездібна.

Вражений у почуттю своєї вищості, впертим недовірям каїда, Манріє владно гукнув на кельнера-араба, який майже щовечора бачить мене з ним у каварні і запитав арабською мовою.

— Хеди, скажи хто це сидить біля мене.

Кельнер зовсім здентежився, застиг і став шукати відповіди на дивне й несподіване питання француза, але коли почув сердитий стук ноги об землю, несміло відповів.

— Це, це ваша мадама, пане! За цю відповідь він дістав франка і відійшов, горяче постановляючи собі від сьогодні казати кожному європейцеві, що входить у каварню в товаристві жінки, — це ваша мадама, пане.

Каїд повірив цим разом арабові, низько схилив голову, віддаючи нам пошану, попрохав вибачити його недовір'я, зняв з пальця перстень і простяг його мені.

Я зніяковіла, не знаючи арабських звичаїв, але звиклий до подібних дарунків Манріє схопив перстень і вклав його на мій палець.

Відходячи, каїд ще раз попрохав у нас вибачення і запросив зайти завтра до нього, пити чай.

ЧАЙ У КАІДА

Я лиха на претенсіональну поведінку Манріє. Цей француз почував себе повним власником Марока і поводиться з арабами, мов з невільниками.

Соромно мені за його різкий тон голосу, за його самовпевненість, та нечулість на незвичайно тонке кепкування каїда.

Чорна невільниця веде нас довгим мозаїкою й мармурними плитами виложеними коридором у перші відчинені двері кімнати.

Це вітальня. Меблі її напів європейського ладу. На деревляному табуреті стоїть електричний радіатор, зі стелі звисає криштальна лампа, а в кутку стоять два здивовані, оксамитні фотелі. Тільки під одною стіною лініво валяється кілька шкіряних подушок і лежанка прикрита килимом.

Манріє зараз-же злісно завважує.

— Бачите, я вас попередив, що самі араби люблять влаштовувати свої domi на європейський лад, але з тією ріжницею, що без найменчого смаку.

У білому, вовняному одязі, у білому турбані входить каїд. Перед порогом здіймає свої сандали, прикладає руку до чола і вітає нас цілім потоком вічливих слів.

Манріє перекладає кожне слово каїда на французьку мову та навпаки — мої на арабську.

Після привітання каїд звертається особисто до мене і всміхаючись питав арабською мовою.

— Вже вибачили мені!

Манріє за мене відповів, а я тільки всміхаюся вічливо, потакуючи головою.

— „Європейські жінки не ображуються на людей темної раси, в яких звичай зовсім інші, ніж наші“.

Каїд зблід по цих словах, уста його штучно усміхались, але в глибині очей замигав огник ненависті до

цього француза, якого руку він мусить покірно цілувати, бажаючи відтяти її.

Каїд усміхнувся, заплескав у руки. Чорна невільниця безшумно внесла на срібній таці чай, поставила її перед каїдом і відійшла до дверей, чекаючи покірно нових приказів. Він став готовити чай, досипаючи з ріжних коробок всяких корінців. Докинувши щипту мяті та цукру, запарив його, а впевнившись, що чай смачний, подав його нам.

За кожним разом підноситься зі своєї подушки, підходить то до мене, то до Манріс і, склонивши голову, простигає налиту шклянку чаю.

Ні, це не чай, а нектар із запахом мяти, помаранч та горіхів.

По другій шклянці солодка ніжність і аромат вливаються у кров, затуманюють голову а навіть погляд стає мрійливий та далекий.

Каїд подав мені третю шклянку, але Манріс подякував за мене.

— Не забувайте каїде, що чай ваш кріпко напарений, та що три шклянки можуть впійти незвичних, до цього напитку, осіб.

Моя покора була менша від каїдової, та кепкуючи завважила я:

— П. Манріс! Ви скоро, мабуть, обмежете також свою свободу моого особистого життя, як дотепер обмежуєте мої бажання пізнати, ввійти в життя арабів.

— Ах, ви ще дітвак, у вас за богато довіря до людей, а надто до арабів, на яке вони зовсім не заслугують. Я тут живу вже чотири роки та краще за вас їх знаю.

— Я дуже вдячна за вашу цінну опіку, але буду ще вдячніша, коли ви дасте мені спромогу ближче зазнахомитись із дуже мені цікавим життям тубильців.

Манріс іронічно засміявся і відказав:

— Побачите самі згодом, що цікавого нічого у ньому немає, та що це тільки зверхня заслінка приваблює нашу увагу. Але придивившись ближче легко завважати велику банальність та безцільність їхнього некультурного життя.

— На мою гадку, цю вбогу заслінку, за яку ви загадуєте, вони навмисне завісили перед надто цікавими, а може, навіть нахабними нашими очима.

В цей момент я почула глибокий та довгий погляд каїда на моєму обличчі. Але й Манріс його завважив, бо згісно додав.

— Маю враження, що цей зарозумілій араб надто придивляється вам, та що він охоче врахував би вас в число свого гарему.

По устах каїда, чомусь, перебігла бліда, згірдлива усмішка.

Манріс сказав йому знову по арабськи кілька вдатно вічливих слів і ми стали прощатися.

Біля дверей при виході стояла невільниця та держала тацу, а на ній поблизували два золоті нараменники.

Каїд узяв тацу з її рук, простяг до мене, з проханням прийняти скромний спогад з його дому.

Брама глухо зачинилася за нами.

Манріс став радісно доводити мені, що відвідини в арабів, хоч бувають і нещікаві, мають досить цікаве закінчення.

— Як не як, а ці нараменники варті найменше 600 франків.

— Доволі—схвильовано вигукнула я,—ваша сьогоднішня поведінка у каїда помогла мені зрозуміти ненависть тубильців до вас та їхнє недовір'я.

— Тільки без ентузіазмів та без зайвого співчуття — вдаючи спокійного, відказав Манріс. — За кілька місяців навіть і ви, дика українко, будете цієї самої про них гадки, що я.

Я нічого не відказала хоч кров кипіла у моїх жилах.
Мовчки ми дійшли до брами моого дому, перед якою я зупинилася, швидко зняла з руки оба подаровані каїдом, нараменники та простягла їх Манріє.

— Візьміть, вони для вас мають реальнішу вартість, ніж для мене. Шістьсот франків!

— Ви ображуєте мене — гостро дивлючись на мене, перешідив крізь зуби Манріє.

— Ну, ні, я тільки гадала, що вони вам... — але не доказавши швидко на прощання простягла йому руку і вбігла у відчинену браму моого дому.

У КАВАРНІ

В європейську каварню ввійшла молоденька арабка. Її чорне блискуче волосся фантазійно закутане у шовкову хустку і колірові тороки розсипуються по боках та обхоплюють у пушисті рамки її гарнє, бронзове, ще діточе обличчя.

За нею входить молоденький араб із двома суворими зморшками поміж палкими очима, у білому одязі, якого кінець спливає гармонійними хвилями з рамени.

Дивно чужими виглядають ці дві чарівні постаті поміж європейськими одягами та буденними каварняними столами.

Прийшли послухати модерної музики, що сильніше ділає на них від алькоголю.

Вже по першому поганенькому фокстроті, до якого пяніст докинув стук своїх нігтів об клявіші груди гарної арабки заколихалися під її легким одягом, а очі чорного араба жадно впяталися в її уста.

Дікі, свободні та пристрасні діти. По фокстроті за свистіли звуки чарльстона. Джезбендист хвалиться своїм умінням, вистукує бубном такти, заглушує фортепіан та

скрипку і свище у саксофон з усієї сили, щоби й сумніву не було про його талант.

Ніздрі молодого араба вібрують нервово, подражнені звуками музики, мов ніздрі расового коня.

Сидять обое лице до лиця, вслухані у звуки чарльстона та у шум своєї крові. Час від часу араб, котячим рухом хапає чарку, вливає кілька ковтків вина у розхилені уста своєї милої, а решту допиває сам.

Неждано він скоплюється, поспішним рухом витягає п'ять франків і кидає їх на стіл, та мов кіт легко підстрибне до здивованої арабочки, хапає її за руку, мов дітвак і обое мов пташки легко вилітають із каварні.

ЗУСТРІЧ З КАЇДОМ

Я сама сиділа у каварні та придивлялась юрбі арабів, що поставали біля відчинених дверей, лишаючи вузький перехід.

Араби цікаво оглядали європейців і слухали музики.

У переході я помітила постать каїда. І він мене пізнав, бо смілим кроком підійшов до столика і привітав мене французькою мовою.

Мое здивування було таке велике, що я зразу запитала.

— Як же це, два дні тому п. Манріє перекладав кожне ваше слово, а сьогодні ви вже балакаєте французькою мовою?

— Ах, так, пані, бо пан Манріє знає арабську мову так же добре як і я французьку, а ви були для мене жінкою, що я вперше побачив та що прийняв був за хлюпця.

Пого мова й акцент були бездоганні і я тільки тепер зрозуміла його, колишній, глибокий погляд та іронічну посмішку після погірдливих слів Манріє. Попросивши

дозволу, він присів і від зручного компліменту почав балачку.

— Я гордий, пані, бачити мій скромний дарунок на вашій руці.

Бажаючи віддячитися за його ввічливість, я висловила кілька щиріх похвал, призначених арабській архітектурі й мистецтву її закінчилася їх таким реченням.

— Будьте певні, каїде, що я вмію оцінити вашу ввічливість, так само як і артистичну вартість цього перстеня і цих нараменників, жертвованих вами европейській жінці, що грає у шахи.

— Пані!, бачу, що вам не менше знана гра слів від гри шахів. Я буду щасливий, коли зможу, дати вам кілька незначних памяток нашої колишньої любові до краси.

Кожне його слово це був тонкий рисунок різьби, яку він майстерно докидав, творючи гармонійну цілість своєї балачки. Він не каже, ані „памятки нашого мистецтва“, ані „артистичного вміння“ а просто „нашої любові до краси“.

Обіцяні його дарунки збентежили мене, та стараючись змінити тему розмови, я запитала, чи він був у Парижі.

— Так, кілька разів, але найдовше я перебував у вашій европейській столиці перед війною.

— А що вам найбільше там сподобалось?

— Ах так, перед війною, пригадую, дуже мені подобались ваші золоті двадцятифранкові монети, так звані „люї“ — відказав він поволі, якби надумуючись над кожним словом, складаючи пальці круглою формою монети.

„Люї“! скільки правди та глибокого значіння у цих, здавалобісь, наївних словах араба.

Паріж! Безкрай маса електричних, колірових, танцюючих лямп. Донебесні поверхні, бліскотливі, оббиті срібною бляхою магазини, золотою тканиною вистелені,

футрями, пірлями, шовками, оксамитами заставлені вистави, дансінги, ланцюги спинених та переїзжаючих авт, переповнені тараси каварень, покриті штучними самоцвітами та пірлям одяги жінок... — Чи ж це все не дає зверхнього враження засипаного блискучими, золотими монетами, міста?!

А тимбільше після зверхньої вбогости Маракешу.

Тут коли входите на площеу, зустрічаєте розгуляніх арабів, що мов діти посідали на землю й весело покрікують, наспівують і придивляються танкам, акробатіці і вслухуються в оповідання перемішані з музикою, або попивають біля дерев'яних скринок чай із мятою. Сидячи на хребтах ослів та похитуючи ногами, поволі переїзжають вулицями купці.

Де-не-де араб веде лінівого осла навантаженого кошами помаранч або чорних оливок, та заєдно протяжливо кричить „балек, балек“.

А по заході сонця на вежах мешеї Мудден голосить славу Аллаха та закликає вірних до молитви.

Площа розваг пустіє, а мешеї наповнюються арабами. А ввечорі біdnіші араби їдять на площі кусник смаженої риби, жменю оливок, або кілька морков, кладуться під пальми. І так сниться їм до самого ранку, що сонце поволеньки сходить.

Прощаючись, теплим тоном свого матового голосу, кайд завважив:

— Коли завтра не будете мати нічого кращого до роботи, пані, та коли нудьгуватимете, заходьте до мене на обід, а я постараюсь вдоволити вашу цікавість. Покажу вам декілька старовинних наших виробів, послухаєте музики, побачите танки невільників і покажу вам моїх сім жінок...

І сміючись додав:

— Вибачайте за таке скромне число моого гарему.

ВІДВІДИНИ

Зверхня убогість арабських міст, це
тільки скромна заслона їх богацтва...

Вперше сьогодні радію, що родилася жінкою, бо европейським мужчинам ще ніколи не трапилося оглямати неприступних таємниць гарему.

Виходячи з моєї кімнати, я сіла за столик та черкнула цих кілька слів:

„ВПане Манріє,

Коли по Вашому повороті з Казаблянки не найдете мене ніде, то вибачте неслухняній „дикій українці“ та заходьте до каїда Кадур бель Лябрі і зажадайте, щоб він зменшив свій гарем на одну жінку: мене.

P. S. Запрошена вчора каїдом, а сьогодні рабиня своєї цікавости, йду до нього обідати.“

Я заадресувала коперту і залишила листа посередині рожевої бібули, щоб здалека було його помітно і вийшла з кімнати, не зачинивши дверей.

По дорозі зайшла до европейської крамниці і вибрала модерну шахівницю з оловяними та нікlevими фігурками, взяла її під паху та байдоро пішла в напрямку цієї покручені вулички, біля мошії, де живе каїд.

От і мошія. Але вулички всі вузенькі, всі покручені а по обох їх боках рядки дверцяток, дверей та воріт. Каїдових — ясних, якось не добачую.

Вони були, пригадую, виложені мідяною плитою, а на ній круглими голівками цвяхів був вибитий рисунок двох здоровенних тигрів.

По довгім шуканню безнадійно закручую в останню у цій дільниці вуличку та при кінці її, вже здалека, помічаю осяєні світлом ліхтарні, мідяні ворота.

Піднімаю приверчене до дверей мідяне колісцятко та

спускаю його на залізний диск, що видає глухий тон дзвону.

Почувши цей таємний згук моя бадьорість зразу від-лєтіла, мов сполохана пташка, і залишила мене саму перед тяжкими ворітми гарему, що поволенъки відчинялися. Уже знайома мені, гарна муришка протяжливим рухом руки, без одного слова, вказує дорогу. Грюк зачиняних дверей і стукіт моїх кроків пішов далекою луною по мармурових коридорах, що вернулася третячим відгомоном у мое сполохане серце.

Я задержалася коло дверей цієї кімнати, де каїл востаннє гостив мене і п. Манріє часом, але там панувала нітьма та цілковита тиша.

У кожному куточку гарему причаїлося щось загадкове, нестерпно хвилююче щось, що можна би назвати „острахом“.

Муришка підповзла до мене, покірно схилила стан, простягла руку й повела далі коридорами в глибину гарему, а ввівши на подвір'я, зачинила за мною двері та сама зникла за ними.

В чотирьох кутках подвір'я висять різблени з міді, коліровими шклами викладані, подовгасті, засвічені ліхтарі. Колірове їх світло кидає свої таємні подовгасті тіні на високі, мозаїкові стіни. Проти тих дверей, крізь які мене ввели, грас в заглибині стіни водограй. Вода, що бе з нього, закрашується барвами ліхтарного світла, а одноманітний її шепіт нарушує загальну тишу гаремового подвір'я.

А вгорі понад стінами небо синє, вечірнє, вкрите зірками та ясним місяцем. Навкруги під різьбленими бальдахимами, що сперлися на мармурові колони і звисають, мов головки розквітлих лілей, тягнеться ряд дубових дверей.

На тлі темночорвого дуба, деякі частини деревориту

майстерно обведені золотою барвою, що виріжняє його фантазійні лінії.

Тільки одні двері відчинені, крізь які впадає ясна пляма світла, що розпливається по колірних плитах підлоги і губиться в тінях ліхтарень та місячному сяйві.

У цих відчинених дверях з'являється постать кайда в ясно-синьому одязі, що прегарно зливається з загальною гармонією красок.

Рука на серці та ввічливі слова запрошуують мене ввійти.

Тільки тепер, побачивши його палкий погляд, дбайливий одяг і радісну усмішку, я зовсім збентежилася і кинула благальний погляд на високі й неприступні мури подвір'я.

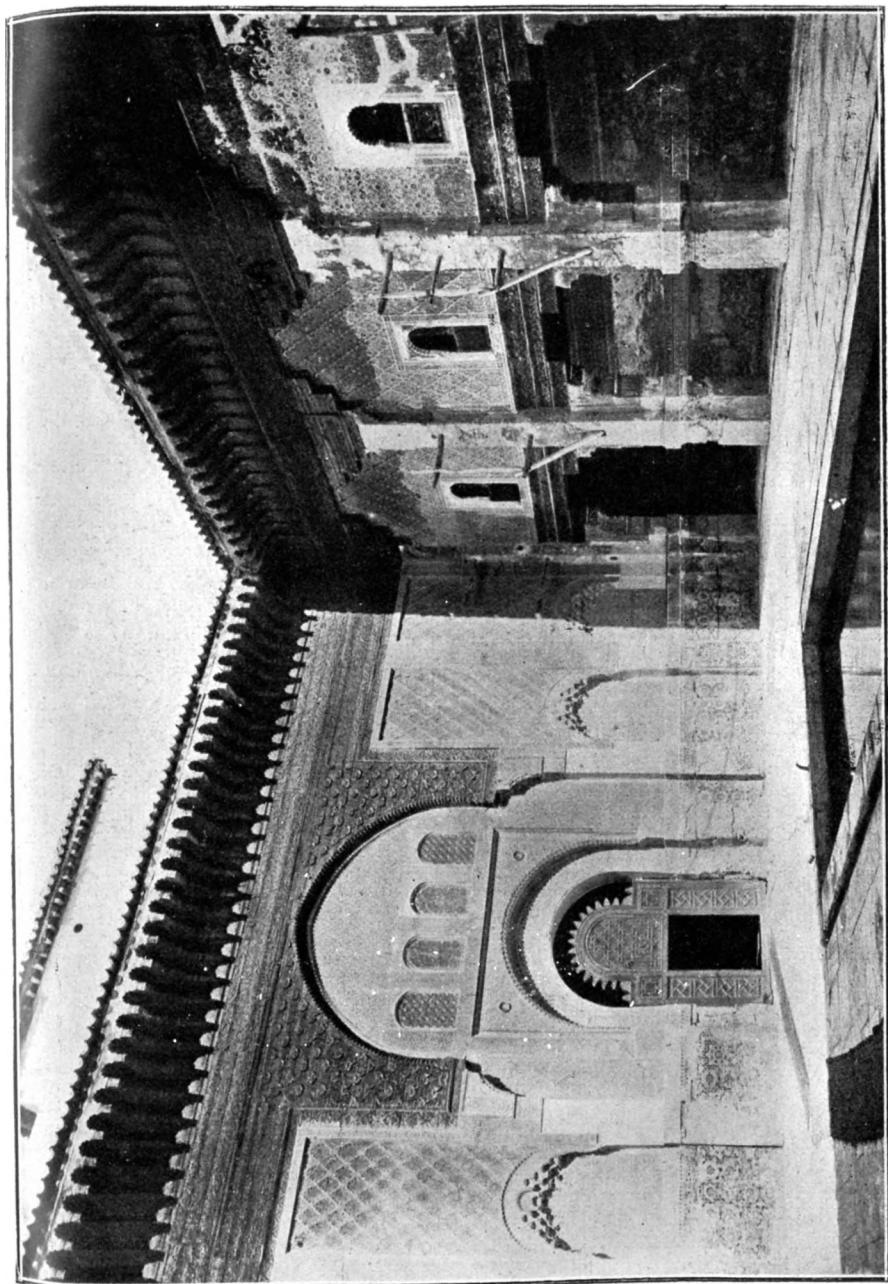
Привітавшись та всміхаючись до нього, я почувала себе, наче зловлена у клітку миша, що крізь ґрату киває лапкою та, прохаючи милосердя ласиться до настороженого кота.

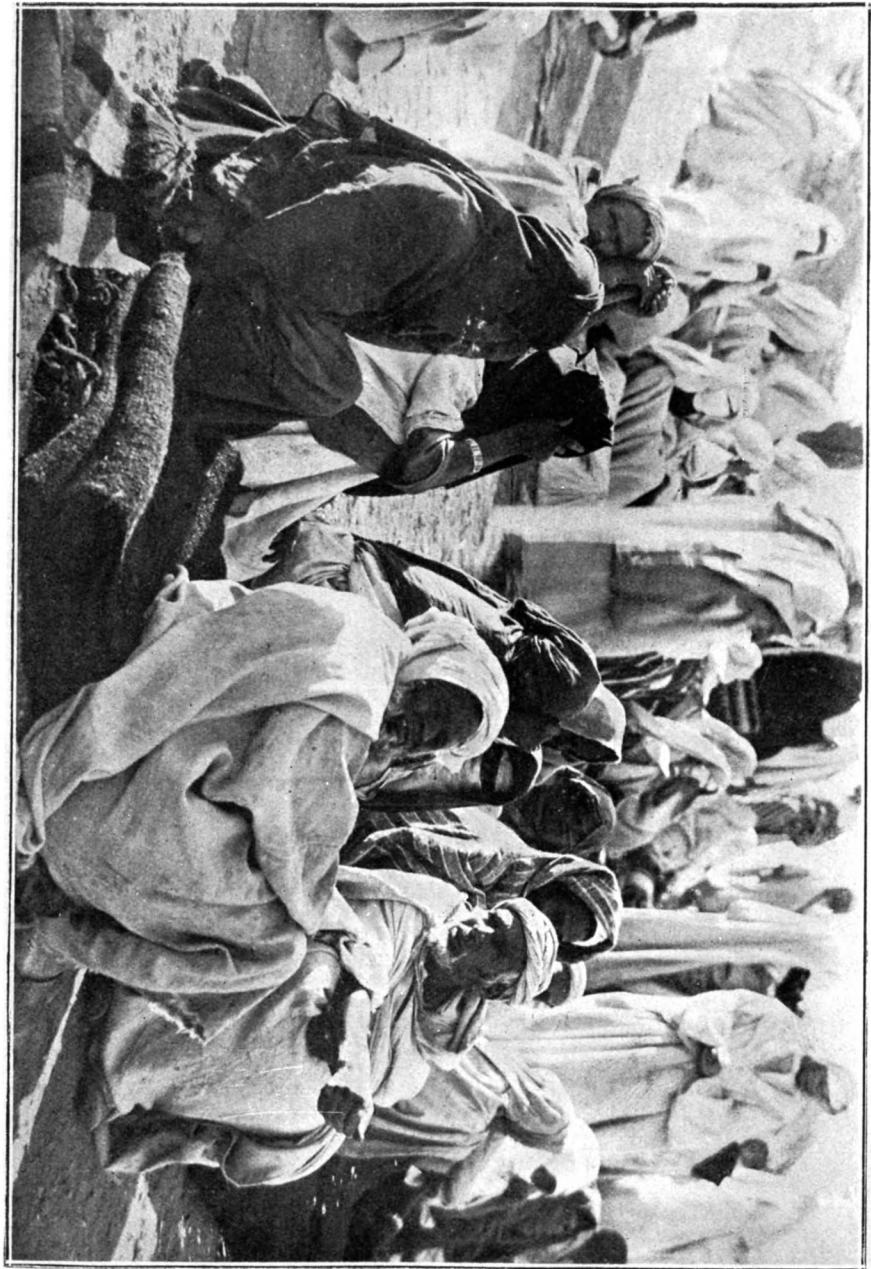
Нараз я нагадала собі шахівницю, яку сильно притискала до серця, та не знаю чому, ця думка зовсім заспокоїла мене і вже цілком байдеро я сказала потрібну до подарунку промову, прохаючи прийняти цей малий спомин від жінки, в існування якої йому так важко було повірити.

Кайд узяв завинутий в папір пакет і передав його муринці, що мов зпід землі з'явилася у дверах.

Коли вона пішла, він члено промовив:

— Бачу, пані, по вашій трівозі, що недовіря п. Манріс до нас, знайшло відгомін у вашому молодому серці та й уже запустило своє невдячне коріння. Я тільки в одному можу запевнити вас, що ваше бажання стане в мому домі моїм обовязком, а моїм проханням було би, щоб ви повірили в мою, цілковиту до вас пошану та у вашу тут повну безпеку.

По цих словах мое довір'я виплило, мов місяць зпоміж хмар, та ясною усмішкою освітило обличчя.

ШАХІВНИЦЯ

Вже зовсім осмілена, я присіла, схрестивши ноги, на мягкій шовковій подушці та стала придивлятись до кімнати.

В уладженні цієї кімнати немає ні сліду європейського впливу ані комфорту.

На підлозі три пухкі килими застелені на одному та кожний із них виставляє свій ріжноколіровий рубець.

Навколо попід стінами тягнеться вовняна мягка лежанка, прикрита грубим, жовтим шовком та вистелена шкіряними подушками.

Стіни до половини прикрашені тоненькими рисунками мозаїки, якої чотири головні відтінки: яснорожева, голуба та срібна, зливаються з собою у ніжну гармонію. Понад мозаїкою смуга різьбленого мармуру, а ще вище ясножовта стіна пнеться аж до високої, дереворитом виложеної стелі.

В середині звисає великий мідяний свічник, якого віконця вирізьблені на вид зірок, кидають ясні вогники й таємні тіні.

Кайд, побачивши повороти моєї голови, заблуканий по стінах погляд і вогник захоплення в моїх очах, сказав мені досі незрозумілі слова:

— Ви, пані, навіть стіни апетитно оглядасте.

Справді, я не знала, чи це похвала, чи натяк на мої нахабні оглядини.

Цей араб щораз то більше цікавив мене своюю бистротою думок, догадливістю та дивним способом гутірки.

Минуло знову кілька довгих хвилин, мов ґанки до-

вколо нас, а я все ще сиділа задумана, стараючись розгадати значіння його слів.

„Апетитно“? Ну, Бог з ним, із тим апетитом, — рішила я, та звернулась до каїда, щоб завдати йому, однієї з моїх підготованих питань, про їхнє життя та звичаї. Але в цій хвилині ввійшла Хажіда і внесла на таці розчинену з паперу шахівницю, подала її каїдові та тихо, непомітно вийшла.

Каїд відчинив пачку та впевнившись, що це справді шахи, а не коробка цукорків, сказав:

— Щоб дати вам доказ моєї до вас приязни й пошани, не вважаючи на нарушення наших звичаїв, що не дозволяють приймати дарунків від жінок, я приймаю цей цінний, ваш гостинеть. А він мені — додав каїд, — тричі дорогий, бо він бажаний, бо від вас, та його дарує кращий від мене шаховий грач.

По цих словах я не стерпіла та запитала його:

— Вибачайте мою нахабність, але тут у вас все дивує мене своєю таємністю. Скажіть, звідки Хажіда знала, що треба зробити з цією пачкою шахів, переданою їй без одного слова? Я не хотіла би думати, що вона звикла до подібних дарунків?

Каїд щиро засміявся:

— Ви, європейці, любите таємність у житті, а надто сподіваєтесь її від нас, хоч наше життя богато простіше від вашого. Питаєте, звідкіля Хажіда знала, що шахівницю треба внести на таці? Це-ж просто. Вона понесла її моїй секретарці-європейці, що пояснила, як слід поводитися у подібних випадках. Ага!, — додав каїд дивлячись на мене, — тепер ви дивуєтесь, що я маю європейку секретарку. Ваше здивування певне ще збільшиться, коли скажу вам, що вона ваша землячка.

— Як? — викрикнула я.

Каїд знову засміявся і двічі повторив мое питання „як?“

— Ну, так, просто, я привіз її з Константинополя, але зазначую, за її згодою. Вона добре знала французьку мову та її освіта і знання дуже пригодилися мені у зносинах з французами. Між іншим, це вона навчила мене балакати по французькому.

— Вона українка?

— Ні — протяжливо відповів він — росіянка. А чи це не одна й та сама нація?

Я стала пояснювати їому ріжниці між нами та руськими, нарисувала мапу України та її сусідніх країн, щоб він краще зрозумів її положення, врешті, сказала я, що нас є біля сорока міліонів та що Україна півтора разів більша за Францію.

Ці всі пояснення я знаю краще як молитву, бо частенько трапляється мені повторювати їх французам та іншим чужинцям, що нічого не знають про наше існування.

Кайд уважно прислухався, морщив чоло, деколи горячим поглядом дивився на мене та завдавав ріжні питання.

Кайд задумався та згодом завважив.

— Ну, так, вас богато, сорок міліонів та й свідомість у вас є...

З його слів плив великий сум та журба за їхню незавидну долю.

— Араб це невільник зроду. Його можна за десять франків купити, — якось жалісно додав він. Ви певно чули про те, що, коли в 1914 р. сагарські й підсагарські араби підняли повстання проти французів, воювали — як ви гадаєте? з французами?, ні, зі своїми, з тими арабами, що французи купили й поставили у перші ряди проти повстанців. Пси!

— А коли цей продажний пес забив двох або трьох повстанців, то біг по десять франкову нагороду та по синю

кокарду до французів. А тепер, ці самі нікчемні собаки в яких на випятах грудях теліпається кілька кокард, задерши голову вверх приказують нам — арабам — в імени французької влади.

— Ах! — вигукнув каїд, потер спіtnіле чоло рукою та тупо замовк. Його слова лились потоком горечі, взяття, погорди, а заразом сумної резигнації.

— Так, пані, мені соромно, що я араб і краще-б я був не родився.

По цих словах, я відчула до нього велику симпатію та жаль, але мої слова співчуття були-б такі самі немічні, як і його біль.

По довгих хвилинах мовчанки я запитала.

— Скажіть, звідки у вас взялося таке велике до мене довір'я?

— Чи ж ви забули, пані, що я чув і розумів вашу балачку з п. Манріс?

— Так, але ще одне питання. Як це так, що у вас стільки недовір'я та майже погорди до європейських жінок, а ваша секретарка саме європейка?

— Погорди? Ніякої. Ви певно ще про шахи? От, бачите, я гадаю, що Надя, це ім'я моєї секретарки, не долюблює європейок. Вона завжди мене перестерігала перед ними, а про те, що європейки можуть також у шахи грati, вона ніколи не згадувала.

Каїд заплескав у долоні. Мов зпід землі виріс перед нами смуглявий, стрункий евнух, а за ним слуга з тацами, кипячим самоваром і чарками. Евнух сів напроти нас і став приготовляти чай.

За ним ввійшло у двері п'ять хлопчиків-танечників у довгих, білих одягах з виголеними головами, на яких звисали над чолом трикутні клаптики лискучого волосся, а з самого чубка голови спадали аж до шиї заплетені тоненькі коси.

Я почувала себе мов чотирьохлітній дітвак, що дивується раз-у-раз і ставить запити без кінця. „Чому це? Чому так?“

— Чи ці коси, на чубку у хлопчиків мають якесь спеціяльне значіння?

— Так, арабська віра каже, що дітям тяжче піти до неба по смерти, ніж свідомій людині, тому їм залишають „будуї“, щоби Богові легше було їх тягти до неба.

— Ага... Ну, а чому дівчатка не носять таких кісок?

— Якто, пані, хіба ви не знаєте, що за нашою вірою жінка не має душі?

НАДЯ

Знову переходимо ряд довгих, покрученіх коридорів, засинених дверей, сходів, минаємо галерію над квітучим подвір'ям і входимо крізь відчинені двері у порожню кімнату, а потім у гаремову салю.

Устаткування цієї кімнати скидається на ту, де ми обідали, тільки килимів тут більше та лежанки м'якші й ширші.

Довкола двох триніжних тац сидить сім жінок кайдіа й обідає. Біля них зручно та безшумно вештаються евнухи, що підносять страви, збирають порожні миски та доливають сочку з помаранч у шклянки.

Одяги жінок шовкові, яскраві, бліскучі.

Кожна вдягнена у вбрання іншого коліру, а руки, мов гадюками аж до рамен обкручені браслетами. Ноги понад кістками також обхоплені двома срібними, тяжкими обручами.

Зачіски їхні бліскучі, пригладжені, закінчені фантазійним медаліоном, що звисає на чоло та кінчиком доторкає татуованого рисунку поміж бровами. Руки, вуха й борода розписані коліровими рисунками.

Сильний запах жіночого поту та млюсних пахощів насичує повітря кімнати. Довкола одного триніжка сидять три поважні, товсті жінки та смачно й лакомо їдять.

Коли ми ввійшли у салю, вони глянули на мене холодними, хоч гарними очима, а потім не зважаючи більше на нас, знову взялись до їжі.

Біля другого триніжка сидять чотири жінки. Одній літ під двадцять, але й та вже почала товстіти і скоро маєть перейде до числа „поважних“.

Дві інші молодші та ще гарні й свіжі, а остання це таки дітвак з обличчям оазової квітки. Її гарне, матове обличчя, розрисоване пастелевими фарбами, виявляє якесь здивування, а від її усмішки повіває вогким чаром вчасного ранку.

Трудно було повірити, що цей недорозвинений дітвак також каїдова жінка, тому й я спитала його.

— Так, одинадцять років! Вас це дивує? Наші жінки гарні тільки в молодості. Фатму мені привіз у дарунку мій приятель з сагарської оази.

Почувши своє ім'я та мої погляди, Фатма засоромилася, глянула на каїда й покірно схилила голову. Інші жінки звернули свої очі в її бік, а деякі потай хіхікали.

— Я бачу, що вона вам припала до вподоби — завважив каїд. — Так, вона мила й лагідна, а надто вона знає танець.

Я не витерпіла та попрохала у нього, коли цьому не противляється арабські звичаї, побачити танок його наймолодшої жінки.

— Алеж, охоче, пані — вічливо відповів він. — Це для мене та для неї буде розвага.

У цій хвилині почули ми далекі звуки фортепіану. Я насторожила слух. Каїд засміявся.

— Це Надя грає, — пояснив.

— Ах, Надя. Правда, Надя! Скажіть, чи її не можна би побачити?

— Ви, пані, та ваша вдача незвичайно милі, — сказав каїд та попросив мене йти за ним.

„Він кепкує з мене“, — подумала я. „Ну, щож, все таки варто подивитись на цю Надю“.

З другого боку галерії входимо у вузенький коридор, де на кінці видніють зачинені, залишні двері. Каїд відчиняє їх ключем і ми входимо в ясну, електрикою освічену, на європейський лад влаштовану кімнату, а з неї двері настіж у другу, звідки пливуть уже виразні звуки російського романсу. „Не уходи, побудь со мною“.

Зупиняємось на порозі сальону. Перед фортепіаном сидить золотоволоса, жіноча постать у чорному, японському кімоно. Почувши крохи, вона ліниво повертає голову, але запримітивши мене, підскочила, наче вкушена гадюкою.

Я також, мовби приросла до землі від великої несподіванки.

Це обличчя, ці очі, носик, вередливі уста, це все мені дуже знайоме. „Де? Коли?“.

Її сині холодновиразисті очі з підозрінням впялися у мої, а ніздрі рівненького носика задріжали, мов від небезпеки. Крізь легко відчинені, рожеві уста поблизує ряд гострих, дрібнесенських зубків.

Бачучи її непривітне становище та мое збентеження, каїд звернувся до неї виразно вимовляючи кожне слово, мов годинник:

— Прошу вас, Надю, познайомтесь з вашою сусідкою по землях.

Надя штивно, досить силувано підійшла, обдарувала мене робленою усмішкою, простяла свою зледенілу руку і запитала крізь зуби:

— Ви, скандинавка?

— Ні, українка.

Її невдоволення збільшилося по цих словах, а губи зневажливо задріжали.

— А! Заходьте ближче, сідайте! — Надя також сіла на фантазійну, по середині вглиблену канапу. Лінивим рухом витягла з шухлядки довгий мунштук, засунула у нього цигарку, засвітила, а щойно потім догадалась запитати, чи я курю.

Кожний її рух був штучний, придуманий, мов у механічної ляльки. Своєю поведінкою вона безсумнівно хотіла образити мене.

В кімнаті запанувала тиша.

Каїд гострими очима дивився на неї, а вона повернула голову до нас профілем, скручувала губи трубкою і пускала в гору кружальця диму.

Цигарка догоріла до кінця, а ми все ще мовчали.

„Видко це такий звичай“ іронічно подумала я.

Надя спустила ноги у золочених сандалках, відложила мунштук, витягла з чудернацького столика золочену карафку з лікером і чарки, налила та подала нам без слова.

Раптом перед моїми очима майнула одна картина з моїх спогадів і я малоощо не крикнула голосно.

„Це вона!“.

У Парижі, в робітні мого друга маляра висить на стіні, між вікнами її світлина, а над столиком її портрет. „Вона!“.

Ага! Це та сама Надя з константинопольського бару, його бувща коханка. Ця сама екс-принцеса, про яку мій друг мені стільки особливостей розповідав. Що, мабуть, викрали її, вивезли, продали, а може її й замордували.

Надя нарепеті „зволила“ перервати мою задуму і запитала мене російською мовою, чи я була в Парижі, а впевнившись, що я знаю Париж непогано, пояснила, що вона ще цього року збирається поїхати туди, щоби відвідати свого брата.

Ще кілька хвилин тягнулася мляво балачка з діякими дисонансами, бо я часто переводила її на французьку мову, хоч екс-принцеса вперто вдавала, що не розуміє цього маневру.

Вона добувала, одно за другим, мовби приготовані питання, неначе автомат гри, що висовує карти, та засипувала мене ними так швидко, що я ледви встигала відповісти.

Під кінець Надя стала привітніша, а, прощаючись гаряче стиснула мою руку і конче просила заходити.

Виходячи з її мешкання, каїд вдоволеним голосом сказав:

— Ви чуда доказали, ви, вашою симпатією покорили навіть таку химерну істоту, як Надя. Чи ви помітили, яка вона була щаслива, балакаючи рідною мовою!

Я нічого не відповіла, бо навіщо-ж було йому роз'яснювати „як це вона в Париж брата шукать іде!“.

Ми повернули у вітальню. Танечників там уже не було та нікого іншого, крім вродливого евнуха біля дверей, що у місячному сяйві і тінях колюн виглядав, мов бронзова статуя.

Входячи каїд сказав йому кілька слів, а він зник безшумно, мов нічний птах.

Голова моя солодко вертілась від незвичайних вражень, паходців, чаю, танків, музики та несподіваної зустрічі з „екс-принцессою“. Я присіла втомлено на лежанці, спираючи голову на подушках і вслухувалась у спадаючі краплини водограю та сполохану ними тишу.

І знову перед моїми очима пересунулась постать моого друга, його робітня у східньому стилі, портрет Наді. На моїх очах я почула погляд каїда.

— Мене цікавить ваша секретарка. Розкажіть мені дещо про неї! — запитала я.

— Ах, вас певно цікавить, як їй живеться у мене.

Вона зовсім вільна. По секретарських обовязках, що не забирають їй багато часу, вона їздить гуляти, — на дансінги, у відвідини, читає книжки, грає. Взагалі я нічого їй не забороняю, а, навпаки сповняю всі її бажання, щоби тільки вона була щаслива. А по довгій перерві він тихо ддав.

— Мз'яна¹⁾ Надя. Вона скоро покине мене, серце чує, знудилося її. Ін ги альля.

ФАТМА

У дверях з'явився евнух, глянув на каїда, що легко схилив голову юному у відповідь і в кімнату вбігла гарна Фатма у червоній одежі, крізь яку проглядали молоденькі форми її гнучкого тіла.

На ногах в неї дзенькають тяжкі обручі, що подзвонюють якусь невільничу пісню, в руках шкіряний барабанчик, а на обличчі грає лукава усмішка.

Ніжна вона й пахуча мов квітка, а ясна як перше соняшне проміння. Фатма закинула голову і почала плавкий, гармонійний танок під звуки тамбура і брязкіт срібних обручів, що стрибали й терлисіть один об другий на її ногах і видзвонювали такт музики.

Ціла її постать купається в ярких красках одіння, у світлі, у тінях, що зливаються в чарівний образ.

Часом вона зупиняється на мент, затоплює погляд в очах свого мужа і знову легким, кокетливим рухом ніг починає танок. Неждано він стає повільній, наче розмріяний, а з уст її ллеться дзвінка мелодія сагарської пісні.

Як морські хвилі переливається пісня із дзвінких у матові звуки, а дівоче її тіло з лінівих перетягається у гарячі повороти.

¹⁾ Гарна.

Фатма скінчила п'яний танок, прикучнула на килимі і підпершись на ньому руками, подалася назад, кохетливо схилила голову на плече, а розчинені вишневі уста привабливо всміхалися.

Чорні, широко розкриті очі блукали по обличчу каїда, мов-би питали його „чи вдоволила“, шукали на ньому бажання та приказів.

Каїд усміхнувся до неї. Миттю її смагляве обличча облилося темним румянцем і засяло немов у сонці.

В цей мент вона була чарівна. Я кликнула „Мз'яна Фатма!“, відчепила з шиї намисто і кинула їй.

Фатма схопила його в повітрі й усміхаючись, стала оглядати, та пальчиками дотикатись кожної, рожевої перлини зокрема, а в очах у неї заграв огник втіхи та вдovolenня.

— Вам, бачу, вона дуже подобається, пані!

— Дуже! Прегарна ваша Фатма!

— Я вам її дарую.

— Як так, байдужа вона вам?

Каїд нічого не відповів, тільки по його обличчу промайнула якась тінь здивовання. Я зрозуміла: — в нього немає кращої жінки від Наді.

Фатма все ще гралася рожевими кульками, потім почепила їх на шию, погладжувала ніжно рукою і шепотіла тихенько, дивлячись на мене: „Мз'яна, бараалія офік“.

А я уявляла собі, як ніжна квітка стане моєю нерозлучною, вірною товаришкою, а я, а не вона її невільницєю... Що завезу її в Європу, наїчу нашої мови... Аж миттю недовірчива думка сполохнула мої мрії. Я швидко звернулася до задуманого каїда й запитала:

— Чи ви думаете, що вона не жалуватиме, не тужитиме за вами, за Африкою?

— Ні!... Ні, коли їй даватимете гарного вбрання і ця-
цьок, то ні — сміючись запевнив каїд.

— Спитайте її, — попросила я.

— Це зайве, пані. Наші жінки не знають кохання,
їм воно байдуже, та ми в них його не шукаємо.

— Бо вони не мають права вибору. Дайте їм його, то
побачите, що й у них розбудиться почуття кохання.

Фатма тепер уважно прислухувалась до балачки,
мов-би щось відчуvalа та по руках старалася зрозуміти її.

— Спитайте її! — Домагалась я.

Каїд коротко пояснив Фатмі, що він її мені пода-
рував.

Вона підстрибнула на місці а очі спустила з завзят-
тям і впяла у землю. Потім підвела на каїда покірний,
благальний, сльозами залитий погляд, пересунула на
мене, німо й безрадно шукаючи помочі.

Каїд здивовано дивився на неї, бо незрозумілі йому
були ці сльози, які він, може, вперше побачив в арабської
жінки.

— Фатмо, ти не хочеш? — запитала я.

Вона, неначе побитий пес, підповзла до мене, жа-
лісно взяла мою руку і заки я зрозуміла, що вона хоче,
приклала до неї свої гарячі уста, та поливаючи рясними
слізами, шепотіла „Ля, ля“...

Я вихопила руку і стала ніжно гладити маленьку
дівчинку, а з її очей сльози котились, наче перлинин з по-
шарпаного намиста.

Каїд занімів від здивування. Між його очима зарису-
валися дві зморшки, але в погляді всеж-таки тайвся блиск
погласканих гордощів.

Фатма нечайно зняла з шиї низку намиста, поклала
її на мої коліна, відсунула її від себе і все ще шептала:
„Ля, ля, ля“.

Каїд розсерджено гукнув: „Барака“, а вона покірно
відсунулась, замовкла, тільки напухлі уста дріжали від

стримуваного плачу і час від часу вихоплювалось із них придушене ридання.

— Чи ви ще й тепер сумніваєтесь в її почуваннях до вас? От вам і заперечення ваших слів. Скажіть, зараз скажіть їй, що ви тільки пожартували, нехай я ще раз побачу її радісну усмішку — вперто домагалась я.

Фатма, справді засміялася, заплескала в долоні, схопилась і завертілась у дикім танку радості й щастя, що випливав просто з її почування.

Наче квітка оази, що по бурі, по дощі витягається до сонця, колихає голівкою та розвиває свої ніжні пелюстки, витає вона радісними рухами щастя.

По танку вона присіла, очі її блестіли радісно, а з уст її вирвалися два слова, повні захоплення „Альля кібр“.

Очі каїда уважно слідкували за кожним її рухом. У них заблимана цікавість до неї і він засміявши сказав.

— Завдяки вам, пані, стане вона від сьогодні моєю выбраною.

— Ін ш'альля, радісно повторила я.

Каїд приклікав евнуха, приказав подати шампанське і ми втрійку вітали свято вибраної, попиваючи шумкий напій та вслухуючись у дзвінкий сміх і щебетання найщасливішої з жінок гарему.

Пізно вночі я висунулася ноза браму гарему, біля якої чекав на мене заспаний візник.

Гадаю, що не тільки я, але ми всі троє були дуже вдоволені цим незабутнім вечором.

ДОЗВІЛ

Нарешті, завдяки великій протекції у французької влади видали мені дозвіл переїхати кордон забезпеки у небезпечні країни. Дозвіл зазначує, що виїзд і приїзд поза кордон у непокорені, арабські місцевості має відбутися в один день, (виключаючи ніч) та на свою власну відповідальність.

Я іду в товаристві шофера Рене, який знаючи мою спрагу нових вражень і незнаних країн, пропонує мені поїхати до Тарудану, куди він відвозить одного араба і його дві жінки.

Тарудан — це старе, арабське місто, близько Сагари, що його французи ще не покорили. Останній відділ так званої „*Légion Etrangère*“ (чужоземної легії) обозує перед Таруданом — в Агадірі, але й Агадір ще не зовсім спокійний.

Границя між покореними та непокореними місцевостями тягнеться на 150 км перед Агадіром.

Виїзд щойно завтра в четвертій годині вранці, а запах небезпеки вже поширяє комірки моого серця. Цікаво! Може це останній день моєї свободи?

У місцевостях, де французи ще не встремили свого владного триколірного прапору, де ще не ввели війська, вільні араби мстять свою кривду на тих безталанних смільчаках, що гнані цікавістю або необережністю, впадають їм у руки.

Повернувшись з проходу я застала на столі листа. Він від Манріє, що два тижні перебував у Казаблянці. Зміст його менш більш такий:

„Перестерігаю вас, самовільна та необережна дівчинко, що, довідавшись про ваше божевільне бажання поїхати до Тарудану, я вжив усіх моїх впливів перед владою, щоби дозволу вам не видали, так що всі ваші заходи зовсім зайві.“

„Нагадую вам, що два дні тому на дорозі між Магадором та Агадіром араби напали на військове авто, вбили поручника й капітана, а жінку капітана забрали зі собою. Аж тепер я зрозумів, чому наша влада відмовляє славянським націям в'їзду до Марокка. Якби ми впустили сюди сто подібних до вас українців, то по місяці вашого побуту, ми певно втратили б Мароко.

„Дозвольте ще виразити вам моє цілковите невдоволення вашою поведінкою та сувору заборону, щоби ви якнебудь наражували себе на небезпеку.

„Зрозумійте, що мені дороге ваше життя і т. д.

Оттак штука! Справді? Забороняю! Зайві заходи! Го, го!!

Щоби впевнитися, що заходи не зайві, я ще раз уважно перечитала дозвіл, оглянула всі підписи та печатки і червоним олівцем підчеркнула слово „Authorisation“.

ІДЕМО

Ми виїхали ще цього самого вечора, втікаючи перед „усіми можливими впливами п. Манріс“.

Мій вірний шофер наражуючись на майбутню пімсту всесильного Манріс вмить рішив виїхати, не зважаючи на пізню пору.

Зладив авто, набрав бензини, з'ясував арабові, що виїхати треба конче сьогодні, бо так наказує дозвіл і ми поїхали.

Ніч така місячна та ясна, що аж лячно. Пальми та стрункі кипариси кидають свої довгі тіні впоперек дороги. Авто іде безшумно, погасивши світла, іде та лякає птах, що незвикли до нічного шелесту. Старий, сивий Атлас здивовано дивиться на нас та світить своїми близкучими, сніговими верхами.

Свистливий крик сови різко та несподівано пронизув мертву тишу ночі. Цей звук нагадує гасло до наступу.

А ми їдемо мовчки, вплятивши очі у форми дерев і тіней. Пізно вночі місяць положився спати в одну зі соковитих долинок Атласу, а тіні пальм злилися з темрявою, що окутала степ.

Раптом передні колеса авта нервово підстрибнули та впали.

— Балька — просичав крізь зуби Рене, додав газу та й задні колеса 15-кінного „Фіята“ перескочили бальку.

Рене засвітив великих світла і метрів за сто перед нами побачили ми посередині дороги білу постать араба, що повівав чорною хустиною.

— Злізьте на дно авта — прошепотів Рене, та натиснув сильніше на газ. Авто помчало зі скорістю 100 км, промайнуло попри араба, що втікаючи з дороги, все ще повівав хустиною та кричав різким голосом „Балек, балек“. На десять метрів перед нами ми запримітили прівзу зірваного моста.

Розгін авта був за великий, щоб зупинити його так швидко. Рене повернув керівницю на ліво і авто покотилося по схилі придорожнього насипу.

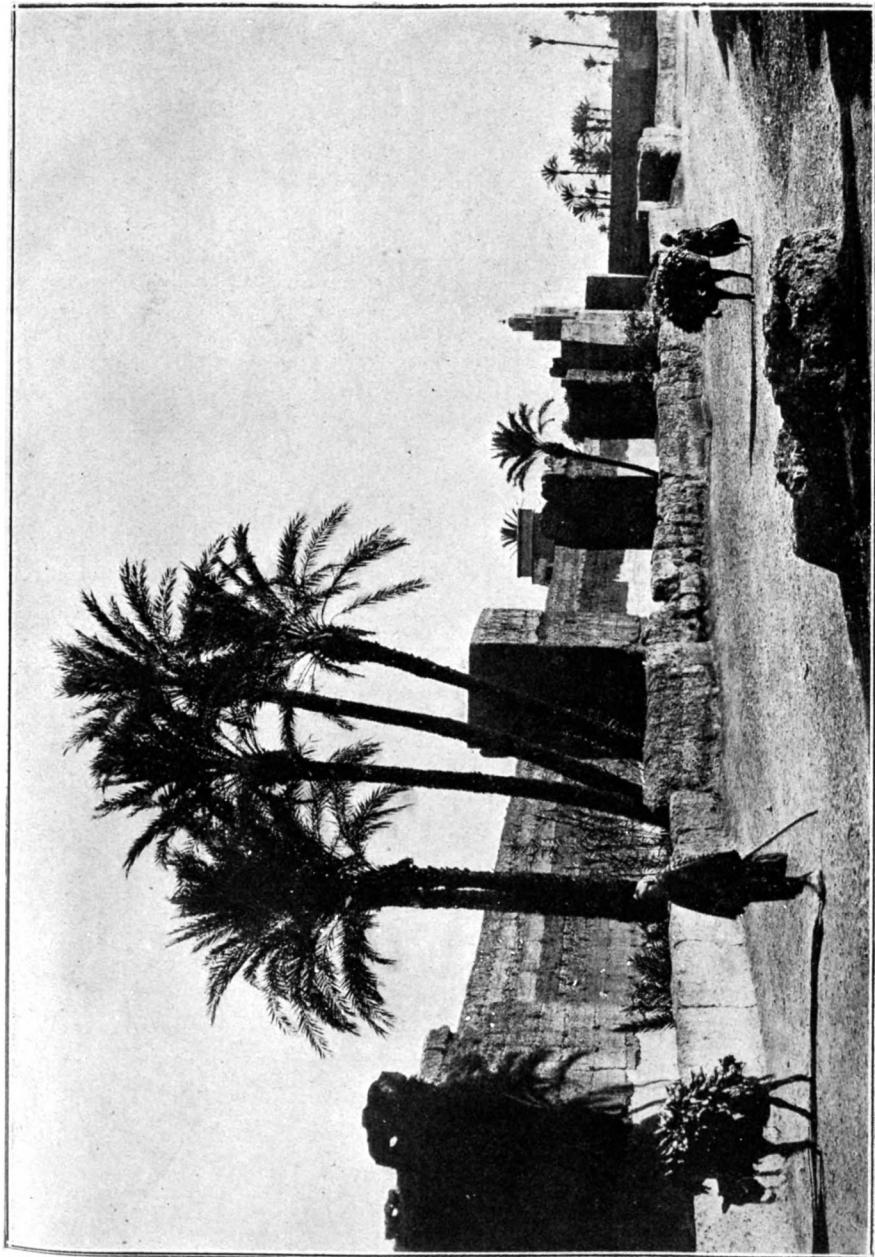
Схил був лагідний; авто з'їхало і зупинилось біля річного берега, недалеко від провізоричної дороги.

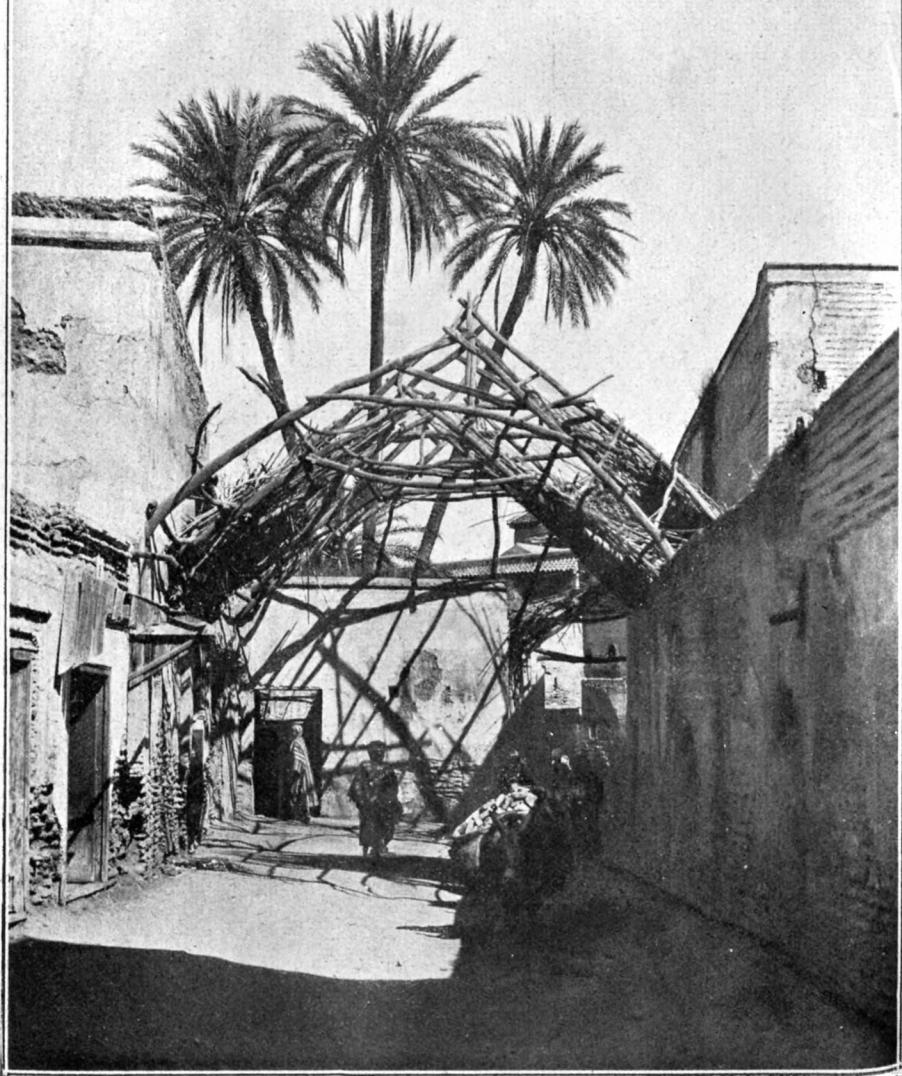
Тільки мій лікоть та бічна шишка потерпіли від цього.

До нас підбіг араб з чорною хустиною та, побачивши нас живими, від зворушення не міг вимовити слова, тільки підносив руки до неба, дякуючи за ласку Аллахові.

Рене заспокоїв схильованого араба, що обмацював свої жінки в авті, чи вони живі, а потім став перевязувати мій порізаний лікоть.

Нарешті ми обое сіли на східок авта, щоби відпочати від сильних вражінь.

Ще задиханий від бігу араб, витираючи піт зі свого добродушного обличчя, цією самою хустиною, якою остерігав нас від небезпеки зірваного моста, та облизуючи засохлі губи, підсунувся зовсім до нас і вкінці вимовив: „Алла Кібір“.

Рене поважним тоном з'ясував йому, що ми тільки випробовували спроможність авта і запитав, чи можна просто переїхати ріку, чи може треба до авта підчепити крила.

Араб з великою пошаною позирав то на нас, то на авто, а потім пояснив, що річка неглибока та що це зайва праця дочіпляти крила до авта і ми рушили далі в дорогу.

ПРИВИДИ

Жовтий ранок стрінув нас у степу і тут я побачила перший міраж (привид). Образ придуманий природою.

Залиті зеленою водою стоять собі тонесенькі, сині дерева, купають віти у воді, плавають, а інші простягають свої підрізані галузки до неба.

Найфантастичніші сади, форми будівель, гори і все те видніє попереду близько дороги, а коли підідеш ближче до цього райського куточка — він відсовується наче дратуючи вас, та зовсім зникає розвіянний вітром замінений іншим далеким.

Обдурана сотню разів привидами, не вірю більше моїм очам, та й на вкриті оливковими лісами гори Атласу, на сонце, а навіть на Рене, що сидить побіч мене, дивлюся мов на привид, що ось-ось і зникне.

Сонце вже поспідало, напившись роси і пахощів із квіток та піdnімаючись понад вершки гір, всміхається на добрий день до своїх зелененських, запашних долинок і оглядає, чи ніч якого лиха не вчинила їм. А ми все ще мчимо поспішаючи до кордону.

Доїздимо до перетягненого поперек дороги ланцюга і Рене зупиняє авто.

Здивовані моєю появою, поліцай хутко підійшли до нас і зажадали документів. Рене спаленів, але я вже здалека помітила по їх обличчях, на яких нічого крім здивування не відбивалось, що вони ще не дістали наказу задержати мене. Вони оглянули дозвіл, пригадали нам, щоб ми повернули зпоза кордону не пізніше як сьогодні вечером, до 8-ої години, відчинили ланцюг й авто знову помчало з подвійною скорістю, щоби втекти якнайдаліше.

В одній із соковитих долинок Атлаських гір, коло прозірчастого джерела ми зупинилися відпочати.

Араб розстелив килими на запашній траві, витягнув печені курки, палінички, масло, мід, овочі та став ладити чай на вугіллю. Чай закипів і ми сіли втрійку до смачного сніданку.

Араб відскубує руками клаптики білого мяса, підсуває їх нам під пальці, запрошує, залишається, але це не зменшує нашого недовірія.

В його очах пробивається хитрість та суворість його вдачі, вони оминають ясної та простої дороги поперек білків, бродять манівцями, мов злодії та підглядують нас зпоза насунених повік.

По сніданку я та Рене відходимо в глибину маслинового ліску, даючи арабові спромогу провітрити та нагодувати своїх жінок, що все ще покірно сиділи в авті.

Лісок запашний, свіжий та зелений.

Де-не-де зустрічаємо кущик міози, що своїми пахощами згущує повітря та затрушує його своїм живтим пилком. А по боках навколо долинки тягнуться червоні й живті скелі, а ще вище понад ними білий сніг.

Аж тут почула я шум крил, що розрізує повітря.

— Аероплян — здивовано гукнула я.

— Так, так, пані, він власне по вас приїхав і зараз

спуститься в долинку, забере вас на хребет та повезе до Тарудану — пожартував Рене.

Невисоко над головою я помітила величного, брутального вірла, а за ним другого й третього. Вони летіли у свої замки викуті з червоного мармуру на стрімких скелях. Перед брамами їхніх замків простягались невеличкі веранди.

Кожний орел, долетівши, сідав на них і з обуренням придивлявся тим нахабним істотам, що без дозволу гуляють по їхній долинці.

Дике, запашне та веселе було це узлісся, але годі. Треба було їхати далі, аби ще сьогодні побачити золоті піски Сагари. Повертаючи в напрямку авта, ми пішли доріжкою, що збігала до потічка. Вам, певне, вже інколи траплялося затикати носа від неприємного запаху, а мені цим разом довелося витягнути хустинку і прикласти її до уст, щоби паоші квіток не задушили, не розірвали моїх легенів.

Усе широке річище потока та його береги поросли великими, кровяними квітками з жовтими серединками. Голівки нагадують лілеї, але вони повніші та кращі. Їх барви такі гарячі, пелюстки такі прозорі й соковиті, а пах такий привабливий, що хотілось би кинутись в їхні задушливі обійми, спяніти від паошів, вrosti поміж них та на завсіди там залишитись.

Ці їхні мягкі барви й гарячі паоші ділають, мов звуки музики, відривають від землі та несуть кудись на своїх оксамитних хвилях як по музичних акордах.

Я підійшла до першої квітки, станула перед некою навколошкою, припала устами до її ніжного серця та пила її запашну, гарячу кров.

Потім я захотіла зірвати квітку та повезти її зі собою, мов мельодію, мов мрію, але вона тільки вигнулась у двоє наче танечниця. Я вдруге вхопила й шарпнула її

гнучкий стан, щоби переломити його, але він тільки легко зігнувся в руці, а втомлена боротьбою квітка тримтіла вперто й шепотіла: „Ні, не дамся так легко, коли хочеш, то виривай з корінням“.

„Візьму“ заревів мій інстинкт бажання. Я вже наставила зуби, щоб встремити їх в еластичне тіло квітки, коли вона, випущена з моїх рук випростувала свій гнучкий стан і погірдливо вдарила мене в обличчя.

Аж відскочила я з сорому та гидоти за свій вчинок, жалісно дивлячись на пошарпану квітку. І вмить почула, що все нараз десь зникло, і мельодія пахощів і гарячість їх барвних тонів.

Вражені моєю людською вдачею заніміли квіти, відвернулись від мене і віддалися вітрові, а він поніс їх пахощі і стогін геть угору до мармурових замків та до вірлів, що все ще мов на чатах, стояли на скельних верандах.

Один орел почув, побачив і сердито злетів та став облітати свою долинку, наповняючи її шумом погрози.

Я ще раз глянула на квітки, а вони легесенько похитуючи своїми чарівними голівками, шепотіли мені вслід:

„Не дотикай мрії руками“.

ХРЕБТОМ АТЛЯСЬКИХ ГІР

Роздратована сідаю в авто і ми від'їздимо. Вузенька дорога пнеться серпантиною на вершок гори, і веться по над крутими скелями, такими туپими закрутами, що авто ледви може по них обертатись.

Небезпека світить сотнями своїх пропасних очей, тягне до себе і вабить. Руки шофера на керівниці покрились набряклими жилами, а чоло рясним потом. Сонце, розпалений камінь і залізо авта гріють нестерпно, а трави та зелені ні сліду, тільки вгорі на сонці переливається ніжними барвами рожевий сніг.

Остання передсніжна, крута серпентина, присипана піском.

Рене додає газу і авто поволі повзє по сипкім піску до половини, але колеса котяться назад. Поза нами крутій закрут, якого задній хід не візьме, а внизу п'ятьдесятметрова прірва.

Рене повертає авто на скелі і гальмує; воно зупиняється впоперек дороги. Араб та його жінки охают, стогнуть і держаться щосили поручча та вікон.

Треба нам зчищувати з дороги пісок. З трудом відряпалися ми на снігову гору. З неї все видко довкола: і снігових її синів, і колірові скелі, і сочисті долинки, а там далі аж до синього обрію тягнеться жовтий степ.

Ідемо хребтом Атлаських гір між снігами, поміж небом та сонцем, а над нами тільки орли літають і вітер несе нам їх далекий, грізний шум і свіжість від снігу.

Тепер ми з'їздимо серпентинкою, подібною до першої, знову поміж голими скелями, знову крізь лісок і знову вгору до снігу.

Ралтом синій, лихий океан піниться перед нами, а ми просто та стрімко з'їздимо в нього і ось-ось шугнемо на його хвилі та попливемо по них, мов по гірських хребтах.

А океан усе з істеричним реготом ударяє у відслонені скельні груди, відпливає, розганяється і знову сердито їх бє, вижолоблюючи собі скарбниці, щоб було де ховати свою добичу.

А там, де немає скель, де океан не зустрічає ніякого опору, він лагідно бавиться на пісочку і гріється у сонці, наспівуючи своєї, на арабський лад, одноманітної пісеньки.

Його берегом доїздимо до Агадіру, але тут не довго задержуємося.

Рене набирає бензини, і ми ідемо далі дорогою і придивляємося гарним берберам.

Вони мені ще більше подобаються як араби. Вигляд у них гордий, але спокійний, барва їх шкіри має темно-червоний відтінок, а очі гарячий блиск.

А жінки, мов ті дики, ніжні квітки, що я зустрічала в долині Атлаських гір. На тлі блискучої, темно-червоної шкіри розрисовані сині рисунки, що обвивають рамена та ноги, мов галузки повійки, а їх плавні рухи тіла мають більше кокетерії як у арабських жінок.

Здалека бачите гарне, відслонене обличчя жінки, з цікавістю підходите, вже радісте у глибині душі, що ось нарешті зовсім зблизька побачите його, жінка наближується, ви вже ясно помічаєте повні, вишневі уста, татування на бороді й її лукаву усмішку, аж коли ваш погляд тільки раз майнув по її обличчю, кокетлива берберка вже насуває заслінку на соковиту губку, а потім поволені до самих куточків очей.

Як ці очі привабливо дивляться на вас і лукавий, кепкуючий вогник світить в їх глибоких зіницях!

На вид цієї рафінованої кокетерії охопляє дика охота підскочити до цієї жінки і здерти з її обличчя облудну заслону.

Покидаємо Агадір і засіяну горячими очима юрбу, що кидає нам свої прощальні, перехресні погляди — чоловічі, нахабні у мій бік та жіночі, обіцюючі у бік Рене.

Авто рушає, ми почуваємо, що за нами пливе рій поглядів, думок, що в їх очах ще залишились наші образи, та що їх серця все ще питают:

„Хто вони?“

Втомляючи авто по поганих дорогах позаатласького степу, їдемо таруданським шляхом до арабової оселі. Втома починає охоплювати всіх. З глибини авта долітають жалісні нарікання, незвичних до їзди автом арабок.

А степ все тягнеться, рівний та безмірний. Олив-

кові ліски щораз то рідше зустрічаються, а квіти, помаранчі й цитрини вже зовсім зникли.

Спрага висушує рот, а сонце спиває краплини поту з наших облич.

Минаємо Тарудан. Ще тільки п'ятьдесят кільометрів. Рене пояснює мені, що сьогодні вже не зможемо доїхати до Сагари, та що ночувати у цього араба було би небезпечно, тому, коли відвеземо його, повернемо у Тарудан та заночуємо у знайомого бербера, якому можна довіритись, а завтра раненько поїдемо до Сагари.

Рене ще дав мені кілька вказівок обережності та чуйності. Порадив не тратити спокою в хвилинах небезпеки і послугуватись револьвером тільки в безвихідній ситуації.

Нарешті араб витягає руку крізь віконце авта і показує:

— Бачите, там на горі дім! Дім? Як він скромно його прозвав. Це не дім, а величній замок з десятма вежами, та певно сотнями жінок.

Стойть він на горбі, одинокий, обмуртований камінним, високим муром, ізза якого стрункі кипариси повисовували свої сумні головки.

Бигляд у нього суворий, гордовитий, вигляд могутнього власника степу.

Перед нами мов-би автоматично стали відчинятися тяжкі, залізні ворота, та холодом повіяло з їх темрявої глибини. По обох боках воріт стоїть двоє напів голих невільників.

Віздимо в браму. На вежі вдарив двічі дзвін.

Грубі, сірі замкові мури з малими, чорними отворами понад площинками, навівають сумнів і недовір'я, так як обличчя власника цього замку.

В одному з подвір перед зачиненими дверми звелів араб зупинити авто, витягнув ключа й сам їх

одчинив. До нього підбігло четверо евнухів, яким він дав якісь незрозумілі накази.

Двох пішло за ним та його жінками й наванта-живши клунки, зникли в гаремових дверях, а двох інших повело нас покрученими коридорами у ві-тальню.

Ми нароком ідемо поволі, оглядаючи всі деталі.

Посередині широченого подвір'я поміж марму-ровою підлогою, цвіте гаремовий сад, засаджений по-маранчами, гранатами, цитринами, диким бузком, ба-нанами, мімозою та квітами.

Але ці прегарні рослини й ці ніжні, барвні квіт-ки поблідли тут та пересякли загальною атмосферою замку і виглядом своїм нагадують невільників.

Багряні голівки бананових квіток сумно похи-лилися до землі, пахучі помаранчі й цитрини похова-лися за листочками, а запах ніжної мімози в корінні засох.

Захований у високих, замкових мурах, непоруш-но застиг садок. Ні вітер, ні пчілки, ні шепіт із інших лісків у гостину до нього не залітають.

Одні мури кидають йому свої тіні, нагадуючи про існування сонця.

Тільки одну, середню грядку саду обдаровує сон-це своїм промінням, мов власник гарему свою вибрану пестощами.

Овочі дерев витягаються зпоза листочків, то про-сяться, щоб їх зірвати, банани живтіють і гордяться своїми овочами, а на галузках весело цвірінькають пташки.

Навкруги подвір'я тягнеться в стінах ряд закра-тованих, гаремових вікон. Решітки майстерної роботи, розрисовані, позолочені, але вони не вкрашують му-рів, ані не додають їм веселості. З їхніх отворів позі-хає безмежна тужлива нудьга.

Це подвір'я вечірніх проходів арабських жінок.

Внизу під вікнами четверо залізними штабами засунутих дверей.

Входимо на широку замкову площа. Евнухи щільно засувають за нами двері та вводять нас у багату вітальню, з якої видно цілу площа і десятки замкових дверей.

Їхні рухи рівні, мов механічні, вираз обличча тупий, а чорні уста застиглі. Вони вештаються, підносять чай, забирають порожні шклянки, підсугають мідяні триніжки, ставлять на них полумисок паруючої баранини, відносять, приносять другу, третю, сьому страву та все те вони чинять безшумно та дивно тупо.

Іх повинність слухати, а обовязок мовчати.

Врешті ми кінчимо їсти, прощаємось і входимо на площа.

— Ах, як тут непривітно. Щоб раз виїхати звідси — шепче Рене.

З другого кінця площи, по слизькій, камяній додівці, сунеться авто, попихане шістьома невільниками.

Сідаємо з непевністю, та наближаємось до воріт, що глухо відчиняються й випускають нас із протилежного боку замку.

Вїздимо в браму Тарудану. Авто поволеньки сунеться вузенькими вуличками старого міста.

Араби й бербери відскакують із криком, побачивши авто і ховаються в дверях домів або за дерева.

Два навантажені верблюди, що піднявши високо голови, спокійно переходили вулицею, обертаються, почувши тарахкання мотору, переразливо виуть і безнадійно втікають перед невиданим страховищем.

Рене завважує, що така несподівана поява авта та паніка можуть легко викликати якийсь заколот.

Настрій стає піднесений.

За нами видко цілу масу голів здивованих тубильтців, висунених із за кутів, дверей і вікон.

Під'їздимо до воріт дому, в якому живе бербер — приятель Рене.

Через зачинені двері чуємо глухе питання — „Хто?“ — „Свій!“ — відказує Рене.

Господаря нема дома, але це нічого, він побіжить та відшукав його, пропонує слуга.

Нишком висовуються з улиць постаті, а згодом щораз сміліше сипеться юрба й широким кругом стас довкола авто. Сміліші дітваки, побачивши, що в нас немає до них поганих намірів, крок за кроком зменшують віддалу, що ділить нас від них.

Юрба більшає, росте й заливає широку вулицю. Надивившись досхочу на авто, вони починають оглядини інше чудовище — мене.

Чути трівожні питання юрби. „Що це за люди?“ „Звідки?“

Я чую сотню очей на моєму обличчі, що перезирають мене наскрізь і знову: „Хто це?“

Якийсь араб, що певно вже бачив щось подібного, відказує на цікаві запити.

— Це жінка їхня. — Жінка? — А-а-а-а!

Зітхання якоїсь полекші переходить з уст до уст.

— Звідкіля?

— Зза моря — відказує цей-же сам араб.

— А-а-а-а!

— Зза моря — переходить відгомоном по юрбі.

Араби підсугаються щораз то ближче, а їхні вигуки, мов голос круків, шарпають нерви.

Нарешті зявляється бербер — приятель. Його приємна, швидка хода, широкий усміх, здивовані, розплющені, гарні очі викликають симпатію та довіря.

Гостинно, мило розводить свої рамена, що охоплюють Рене у щирі обійми. Цей бербер, син невільни-

чого роду таруданського паші, якого паша ще малим хлопям подавував на кораблі французькому капітанові. По смерті капітана молоденький увільнений незвільник повернув до Тарудану, оселився та став по-важанчим його мешканцем.

По цім пірім привітанню весело завила юба, заворушилася і підсунулася зовсім близько.

Діти пальцями стали доторкатися авта, ручки дверей, шибки й коліс. Деякі посідали на приступки, а інші виводили рисунки на порохом покритій спинці авта.

Дорослі поставали навколо мене та розглядали деталі моого одягу. Одна смілива дівчинка стала навколошкі передімною й погладжувала мої ноги у повкових панчоахах.

Привітний бербер підійшов до мене та французькою мовою попросив вибачити його відсутність, але він справді, каже, навіть не мріяв про таке щастя дістати гостей.

ГОСТИНА У БЕРБЕРА

Ми увійшли в веселу кімнату, де все виявляло великий смак і свободу. Ледви ми сіли на мягкі килими, коли слуга вініс готовий самовар, медівників і тацю з коробками ріжнородного чаю, поклав перед господарем, що став готовити запашний напій.

По чаю зявилася смажена курка, по курці барабанина, по бааранині кус-кус, по кус-кусі і т. д.! ..

Все було наготовано на наше прийняття так, наче-б він віддавна чекав та сподівався нашого приїзду.

Але, не зважаючи на те, що годину тому ми вже доволі найлись, треба було знову їсти, промовчати, що ми у когось іншого вже гостювали, а вдавати голод

та й ще зі смаком облизувати пальці, бо нічого більше не ображує арабів, як неохота до їди. Ми балачкою старалися відвернути увагу нашого бербера від їжі та годі, він і балакає, і випитує, і дивується, але й за прошувати не забуває.

Дивується всьому та перепитує.

— Чи ж справді, так собі зі звичайної цікавости, наражуючи своє життя, ви аж у Тарудан приїхали, та й ще на Сагару вибираєтесь?

— Якже це, по тих поганих дорогах ви без відпочинку їхали цілу ніч і цілий день?

А найбільше його захоплення викликала наша пригода з балькою і, держучись за серце, він заливався сміхом, повторюючи „Крила до авта!“

Настрій ставав щораз то приязніший і веселіший.

Високий бербер зі сміливими очима і гострими рисами обличча, знявши сандали перед порогом, увійшов у кімнату.

Господаревий приятель — сусіда. Сердешний та такий-że привітний як господар.

По кількох хвилинах увійшов ще один і ще один, а по годині навколо нас сиділо вісім арабів та берберів, що уважно слухали переповідання господаря, похитували головами, сміялись та здивовано вигукували.

Розмова тяглася без журно й весело. Спосіб їх балачки має в собі щось наївного і такий він без журний та нескладний, наче оповідання дитини. Мало змісту, а багато слів та рухів.

Оповідаючи, він вам зараз рухом руки зрисує і предмет і особу, у найцікавіших моментах затупотить ногами, або заплеще в руки, а передаючи слова іншої особи, неодмінно перемінює голос, вдаючи чужий.

А часу, часу у них завсіди багато. І в бідних, і в багатих знайдеться п'ять, шість годин у день, щоб

літи чай пити до сусідів, чи то послухати оповідань на площі розваг або подивитись на танці.

Життя їм видається ясним та нескладним і вони його іншим не бажають мати. На все в них одна і та сама відповідь „Ін ш'алля“.

Турботи і журби вони заносять у моші та Алахові їх залишають, щоб йому не нудно було безробітно жити.

Господар переклав нам запрошення свого приятеля до нього на чай. За цим першим посыпалось шість інших запрошень. Один впевняє, що кус-кус прохолодне, інший просить, щоб оглянути його город з пахучою мятою, третій, щоб хоч один із нас заночував у нього, а останній хоче відступити нам половину дому, щоб ми тільки лишилися в Тарудані.

Обіцюємо неодмінно зйти до всіх. Вони випитують нас про Європу, про наше життя, ми про їхнє та так оповідаємо собі аж до смерку.

Виходимо цілим товариством.

Миlíй наш бербер іде в середині та все перекладає то питання, то відповіді, то запрошення, а кожний араб уважає за свій обовязок тричі припросити.

Господар вдає розсердженого і відказує:

— Що-ж це, я бачу, ви хочете скривдити мене і зовсім забрати від мене моїх гостей,— а звернувшись до нас додає:

— Другим разом, коли приїдете, приїждайте в вісьмох, я вас собі залишу, а інших роздамо тим жадним, заздрісним моїм приятелям.

Заходимо всі в буйний сад. Вже на порозі стрічають нас удушливі, сильні пахощі мяти.

Втомлені дорогою, надмірною їдою і балашками, розкладаємося на мягких килимах та мелянхолійно позираємо на слуг, що вносять ліхтарні, триніжки, чай, а за часм певно знову принесуть страви. Спритний Рене надумав ідеальний викрут і, звертаючись до

арабів, чомусь суворо дивиться на годинник, морщить чоло і поважним голосом каже:

— Вибачте, але наша релігія забороняє нам істи сьогодні по шестій годині ввечорі.

— Чому? — розпучливо вигукує новий господар. — Якраз сьогодні? Ох!

— Це, дійсно, погано склалося, бо ваш кус-кус певно дуже смачний — вічливо відказує Рене.

— Так ви по шестій годині вже нічого не можете покласти в рот? — знову перепитує араб.

— Ах, ні, — спокійно відказує Рене. — Ми можемо істи овочі та пити.

Майже в цій самій хвилині донісся з саду шестеро трясених помаранчевих і бананових галузок, а згодом слуга вініс кіш наповнений сочистими овочами.

З саду, крізь відчинені двері, доносяться звуки жабячого хору, запах розгрітої мяти, амандів, мімоци і чарівні звуки берберської мельодії.

Це невільник приграє нам до чаю.

Грає сумно й одноманітно на двох тонесеньких струнах мельодійного інструменту. А потім заспівав він матовим голосом свою пісню.

Наш господар, перекладаючи, повторяє за ним слова.

Не падає дощ на землю.

Аллах вас карає,

Не падає дощ на землю!

Альля, Альля, ін жімба ста,

Альля ін жімба хта.

Вітер трави зелененькі

Піском поливає!

Не падає дощ на землю,

Аллах вас карає!

Альля ін жімба ста.

Одноманітна пісня повторяє звуки, повторяє слова й думки.

ВІД'ІЗД

Темна стояла ніч, коли ми вийшли з дому останнього араба.

В ухах ще бренькотіли сумовиті звуки берберської пісні, голова крутилась від запаху мімози і мяти, від сильного чаю, а серце трівожно колотилося в грудях від якоїсь нової, незнаної емоції, — від тиші темної ночі в арабському, дикому місті.

Переходимо гуртом рядок вуличок, закрутів, а інколи обережно, мов злодій пересуваємося під мури, щоб уникнути ясних рефлекторів, що розкидає по місті нічний сторож — французький аероплян.

В руках у кожного араба похитується колірний ліхтар, щоб освітити дорогу. Ці тихі балачки, підняті настрій, колірові ліхтарі і пізня пора нагадують підвеликодню ніч.

Бербер, наш господар, пояснює нам, що аероплян тричі вночі літає над містом та що французи загрозили, що в разі якоїсь найменшої збірки або повстання негайно кидатимуть бомби. Тому й небезпечно ходити гуртом у почі.

Раненько до схід сонця виїздимо до Сагари. Знов юрба цікавих оточує авто. Зійшлося й наших сім учорашніх приятелів.

Господар щиро прощається й просить не забувати, що в Тарудані лишаємо вірного приятеля — його. Потім відчиняє дверцята задньої частини авта і на сидіння застелює таруданський килим.

— На спомин — каже.

І кожний з сімох його приятелів положили на килимі по подарунку.

Прощаємося, дякуємо, обіцюємо неодмінно повернути та виїхати годі.

Прощання таке горяче, таке жалісне, неначе би прощаали сина, що їде на війну.

Поза нами помічаємо трьох їздців на білих, рясових конях, а зпід довгого одягу визирає в кожного рушниця. .

Господар завважив наші, недовірчі погляди та підбігши до авта, що вже рушало, прокричав:

— Це свої, для вашої оборони. Товарищуватимуть вам аж до безпечної дороги. Ідьте щасливо!

— Від кого боронитимуть нас? — жартівливо запитала я.

— Від тих, що бажатимуть вам злого.

Попереду юрби рядком стояли наші приятелі і вигукували бажання гарної дороги, помахували руками й посувалися аж до закруті.

Юрба собі кричить, та сотні рук вимахують у повітрі нам на прощання.

Жаль покидати це забуте часом, у землю вросле місто.

За автом мчуться наші оборонці, а за ними юрба засапаних, втомлених дітей.

Обіздимо довгі, навкружні мури міста та минувши ворота переїздимо мабуть останнім оливковим ліском.

Дерева щораз то рідші, ще де-не-де кущик, два, клаптик трави, а потім тільки тягнеться підсагарський степ, безмірно й живто.

Їздці все ще мчуться за нами. Вони держаться просто, спершись на спинку арабських сідел та інколи вигукують протяжливі окрики, що наче ударом нагайки підганяють коней.

НА КРАЮ ОАЗИ

Коні вибивають копитами скорий такт об доріжні каміння, губи пінятися, а з боків струмочками спливає піт.

Рене задержує авто, запевняє, що тут дорога вже зовсім безпечна, дякує, знову прощаємося і від'їздимо з подвійною скорістю. Переїхавши з сімдесят кільометрів щораз то пустішого степу, стрічаємо перші дюни, порослі колючками і дернями, зпід яких визирає пісок.

Гарячо та душно, аж повітря стає густе. Навкруги тягнеться у безмірність розпалений та вже зовсім чистенький жовтий пісок.

Сухий вітер гуляє по піскових горах та грається ними. З одної гірки схопить вершок і звалить її в долину, другій гірці бік підспіле, третю насипає вгору, а по іншій і сліду не лишить.

Дорога щораз то трудніша, колеса з трудом посувуються по мягкому піску, а авто колихається з боку на бік мов маленька дитина, що вчиться ходити.

Рене сидить з боку сонця і на його обличчі наче слози, котиться рясний піт.

Він відкидається на спинку, ховаючись трохи у затінок та не зважаючи на моє прохання повернути, вишукуючи доріжки поміж пісковими горами, та завзято кермує авто до цієї гори на обрію, до якої я просила доїхати.

Я ще раз завважую:

— Не забувайте Рене, що ви ще немічні від вашої останньої хвороби.

— Нічого, пані, я звичний — самопевно відказує він.

І ми їдемо далі, але гора ані на дрібочку не приближується.

Мотор парує.

Рене швидко зіскакує, витягає наповнену водою оленячу шкіру, напував спрагнену машину, а потім замочує накривало і обстелює ним мотор.

Ми також жадно пємо воду, обвязуємо голови намоченими полотнами й їдемо далі.

По п'ятьох хвилинах спрага знову палить, пісок скречоче під зубами, горло засихає, а уста лущаться.

Пити!

Майже вся вода висохла у шкірі і ми лакомо висисаємо її вогкість.

— Нічого — каже Рене — десь тут недалеко — зараз надиблемо оазу. Я тут уже був.

Сонце пече до болю, а колеса грузнуть у мягкім піску щораз то глибше, „але це нічого, зараз оаза“ підбадьорує мою спрагу.

Чоло Рене покривається білими плямами.

Дивіться!

Перед нами справді в кінці довгої, рівної долинки поміж пісковими горами, видніє пальмами обросла, тіниста, водою залита оаза.

Вже й свіжістю й паходами несе від неї, вже й поодинокі квітки визирають із високих трав, вже майже віздимо аж вона, мов вмить піском засипана, зникає.

Безнадійні, невірні привиди!

З полотна, що прикритий ним мотор, парує вода, мов дим з цигарки і розплівається в сухім повітрі.

Спека стає нестерпна. Глипаю на втомлене обличчя Рене, а воно все залите густими, червоними й білими плямами.

— Рене, що це за плями на вашому обличчі — неспокійно питают.

— Далі не можна їхaaa..... — не доказав він та немічно похилився у мій бік, а тіло його витяглося і ліва нога сильно натиснула на газ.

Колеса авта злісно закрутились на місці, засичали і поглибились у пісок.

Рештками сил я витягла його безвільне тіло і поклава на пісок у тінь, що падала від авта.

Води! Хоч би жменю води!

Витягаючи з авта килим, щоб постелити його на розпалений пісок, я замітила мідяний дзбан, наповнений помаранчами.

Швидко видушила сік у розхилені, побілілі уста хворого, а розлуплені помаранчі поклала, замість компресу, на його шию і чоло.

Втома та спека звалили й мене на приступку і в цей момент мене охопило сильне бажання схилились на пісок, заплющити очі й заснути.

Ще раз наліла у пересохле горло знеможеного сонцем Рене помаранчевого соку та оклад зварений у горячі тіла і повітря, заступила свіжим.

А сонце своїм щораз то горячішим полумям грозить спалити нас і авто у пісок. Вітер сипле піском і обліплює ним розмяклі гумові колеса.

Нарешті плями на обличчі хворого стали розливатись, а дихання легко піdnімає груди.

Проте, мені все байдуже, я тільки борюся зі сном та з докучливою думкою, що гудить по порожній голові, мов вітер по комині.

„Повернути, втікати, бо сонце забе“.

Тупо дивлюсь на очі хворого, що розплющились та на уста, що мляво рухаються, бажаючи щось скати.

Розумію: „води“!

Уста його знову лакомо проковтують сік, а я знову сідаю на приступку авта і безрадно дивлюся на перед себе.

ВЕРБЛЮДИ

Ралтом, недалеко, на горбі висовуються верблюжі сильветки, а на них сидить кілька сагарських кочівників.

Я відразу підскочила, вмить усадовила хворого на сидіння у задній частині авта, а сама сідаю до керівниці.

Заторохтів мотор, засичали колеса і непорушно завертілися на місці, розсипаючи на боки пісок.

Треба було розгребти пісок перед задніми колесами та скермувати авто назад. А верблюди, задерши голови, посувався хребтом дюни щораз то більше до нас, випускаючи жалісне, протяжливе виття.

Тепер уже ясно можна відрізнити п'ять навантажених верблюдів і чотирьох чорних сагарців. Вони посувалися рівнобіжно до нас. Треба сподіватися, що вони не добачуть нас, та чекати аж переїдуть, бо коли-б знову рушити мотор, то вони напевно почули-б.

От, перший верблюд уже сховався за горбок, а за ним потяглися й інші.

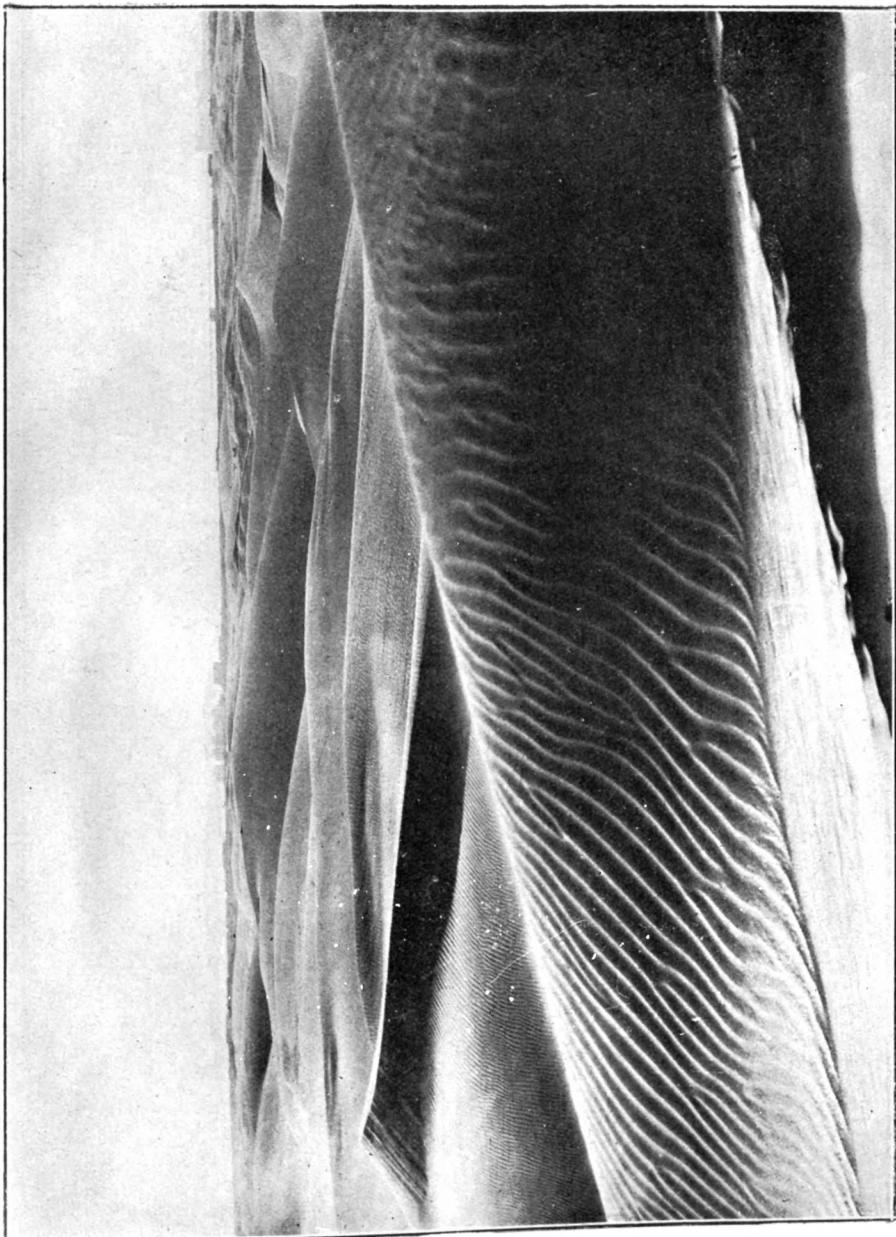
Знову хотілося сісти на приступку, але соромно стало мені перед змученим поглядом з глибини авта, що немічно дивився на мене, крізь напів заплющені повіки.

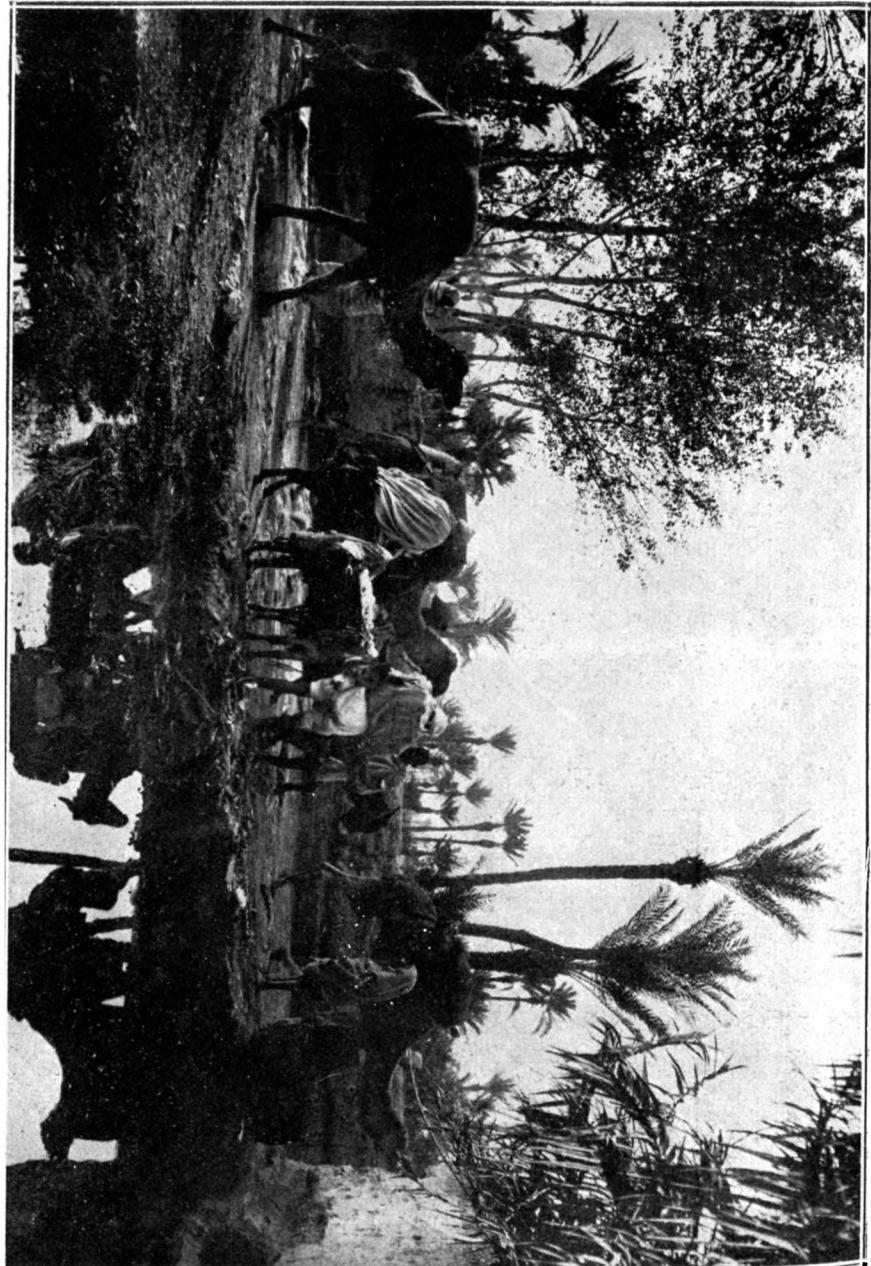
Авто вилазить з мягких ямок і мов черепаха поває назад.

Вийхавши на рівнину, беру ріжний напрямок від того, в якому посувалися верблюди. Нараз я в'їхала на тверду дорогу, що мов джерело зпід землі, випливала зпід піскової дюни.

Авто гладко катиться по ній, тільки лінія її якась химерна, веться закручену серпентиною, хоч не під гору а рівниною.

Переїхавши довгий шматок дороги, я знову зупинилася коло її таємного випливу зпід дюни. По другім подібнім маневрі покидаю цей заворожений шлях, повертаю на ліво, колеса авта віздять на іншу глиняну дорогу і скоро катяться по ній. Нагрітий мотор до болю пече ноги, вітер сипле у легені піском, а розпечена сонцем фарба на авті, тріскає й лущиться.

Вся надія й розвага в цій гарній дорозі, що левно виведе нас із пустині.

Сонце піднімається до полуудня, а я приспішуюскорість, щоб бути якнайшвидче та якнайдалше від полуудня і від сонця.

Із задньої частини авта я почула голос і обертаюся, а Рене засунувшись у затінений куток, сидить і притискає рукою до чола роздавлену помаранчу, а другу витягає наперед, вказуючи на верблюдів, що з'їздять з горбка.

Сагарці-кочовники! Немає іншого виходу, як перейхати побіч них, бо за нами пустиня, сонце, смерть, а на місці полон.

Авто швидко котиться вперед. Наближаємось. Це ті самі сагарці, що я вже їх бачила. Чомусь став мені відрадніше від цієї думки.

— Не їдьте, — простогнав Рене.

Обертаюся до нього. В одній руці він держить зготовлений револьвер, другою старається відчинити віконце.

— Запізно, вже помітили, гукаю і натискаю на газ. Стрілка скорости посувается 50, 60, 70 кільометрів на годину.

Верблюди зупинилися п'ятьдесят метрів від дороги, а кочовники поховалися за їхні високі хребти.

— Вони нас бояться, тому їх поховалися. — подумала я, але в цій самій хвилині почула свист кулі, що зачіпила об дах, друга застягла десь у задній частині авта, а третя в моторі.

Переїздимо.

Вистріли з арабських рушниць літають зі свистом, а стрілка скорости вказує 100.

Обертаюсь і мій погляд перебігає по арабах. Один верблюд лежить, а араби навколо нього поставали.

„Певно побіжуть за нами“ — думаю й повертаю

голову до Рене, що наче зломаний схилився на сидіння.

— Рене, вас ранили? — кричучи питаю, а голос ломиться у горлі.

— Ні, тільки глядіть, щоб мотор не запалився.

— Чи ви стріляли?

— Поранив двох!

Сили мене покидають, життя наче зупиняється, а рясні слізози безсилля ллються по лицах і затуманюють очі...

Коли-б я була зустріла в цей мент поперек дороги прірву, то напевно-б охоче спустила авто туди, щоб тільки це все раз скінчилося.

А ця триклята дорога хоч і тверда, та що з цього, коли вона тягнеться рівнобіжно до лінії сагарських дюн, а іншої не видко крім мягких, пісчаних.

Мій погляд зупиняється на годиннику. — Одинацятا!

„А чому пісок тут не топиться?“ — якась безнадійна питаеться думка.

Ще кілька хвилин і я повалюся біля мотору. Схоплюю помаранчу, висисаю сік, а мякуючу помазую чоло і шию. Встромлюю очі в накривку водяного резервуару, що парус через недостачу води, а може це вже й дим з підстріленого, запаленого мотору.

Мені то байдуже, „хай запалюється, тут і так все в огні“.

. „Збожеволіла!“ — гуде в голові та слізози все ще катяться рівчиками носа, а я лакомо злизую їх із губ і ковтаю їх солено-гіркі краплинни терпіння.

— Мотор палиться. Не їдьте. Арабів уже не видно — поклавши руку на моє плече, кричить захрипло Рене.

— Сонце! — відгукую й іду.

ЗАТИШОК

Поперек дороги зарисовуються високі пальми й озерце по середині.

— Звісно, привид, фата моргана — подумала я й застогнала з немочі й досади. Вперто слідкую за нарківкою резервуару, над якою здіймаються струї пари, чи не побачу вогню.

Ралтом авто підсночило. Я задержала його ручкою гальмою і воно зупинилося на лікоть від пальми.

Реальна, правдива пальма, оаза і джерело. Хоч невеличка, а запашна й тіниста. По кількох хвилинах все пересякло джерельною водою; наша спрага, одяги, волосся, авто, мотор — все охололо та віджило. Навіть згодом Рене сам висів з авта і ліг на траву під пальмою.

Пташки збудили мене з тяжкого сну. На моїм обличчі сиділо кілька комарів і спокійно напивалися кровлю. Рене ще спав.

Обережно підводячись, я глянула навколо, чи не побачу біля нас кочовників, що могли надійти та поснулих нас забрати у полон.

Тихо й нікого.

Підводжуясь і йду в глибину оази.

Холодна вода випливає з джерела, спливає в озерце посередині та з нього розплівається навколо і насичує лакоме коріння рослин. Приємним холодком повіває від води, свіжістю від пальмових тіней та пахощами від овочів та квітів.

Райського пташка бракує, щоб раєм її прозвати. Порожньо в оазі, тільки на доріжках видніють верблюжі сліди.

Жовті, спілі дактилі відломлюються цілими галузками і розсипаючись,падають у траву.

Дійшовши до краю оази та дивлючись зпід тіні

останньої пальми у вогняним сонцем залиту Сагару, відчуваєте те саме радісне враження, неначеб гляділи зимою на люту завірюху крізь вікно теплої кімнати. Назбирали овочів повертаю до авта, біля котрого вештається вже зовсім видужілий Рене, доливає води в резервуар, оглядає мотор і знахи від куль.

По обіді, на якому першою стравою були помаранчі, другою банани, третьою дактилі, а десертом смачна, запашна вода, ми стали готовитись до від'їзду.

Знаходимо дорогу, що виводить із Сагари і покидаємо цей ряский, затишний куток, куди навіть люди наче птахи залетять, погостують і відлітають.

Сонце почевоніло зі злости, що ми були сильніші від нього, зсунулось зі свого престола і з сорому сковалося за гори, а ми котимось у напрямку Агадіру й кепкуємо собі з усіх можливих небезпек.

На границі поліціянти задержали авто і подали нам негайне завізвання у Маракешську поліцію.

ДЕЩО ПРО ТУРИСТІВ

Кожного разу, коли припливає з Європи пароплав до Казабланки, на другий день до Маракешу заїздить один або два люксусові автобуси, навантажені туристами, мов мішками з полововою.

Вульгарне порівнання! Неправда-ж? Я таки не люблю туристів. Чому? Бо вони своїми сильветами споганяють красу Маракешу, а їх фотографічні апарати лишають чорні плями по ясних стінах будівель.

Висідають із автобусів, а я розсортовую їх. Одна американка, німець, англійка зі своїм чоловіком у пошлюбній подорожі. Одна американець — син фабриканта, американка зі своїм купленним, французьким аристократом, а інколи француженка.

Висідають, займають заздалегідь замовлені кімнати в готелі „Метрополь”, вимиваються, переодягаються в інші трикотові костюми, чи то сукні, забирають записники й апарати та гуртом, мов вівці зі своїм провідником, лазять по місті.

В руках у них стирчать наготовлені фотографічні апарати, бо мабуть вони до них більше мають довіря ніж до власних очей. Задержуються перед мешнями, чи то іншими замітними будівлями, швидко фотографують їх зі всіх боків, потім обступають провідника, що безпереривно балакає, роз'яснює, розводить руками, показує пальцями, називає кожну частину будівлі, а вони поспішно записують усі назви в записники.

А! Вже зовсім вдоволені і заспокоєні йдуть далі і так обійдуть ціле місто, а на другий день від'їздять до іншого і знову висідають, вимиваються у замовлених кімнатах, переодягаються і виходять записувати місто.

Їм дуже спішно, бо треба оглянути найменше двадцять африканських міст. От вчора підходить до мене на арабській площі якась американка. Сухі, тичковаті ноги, вицвілі очі, фарбоване волосся звисає зпід широкого, безформенного капелюха, що раз-у-раз зсовується їй на очі.

Ну, чи-ж можна це стерпіти? В мене була охота засунути їй на сам ніс цього капелюха, скликати арабів і зробити їм із неї видовище.

А вона шкірить до мене зуби і солодко питав ломаною, французькою мовою.

— Скажіть, прошу, яка дорога веде до палати султана?

— Це далеко, ви самі не зайдете — відказую. — А де-ж ваш провідник?

— Усі наші поїхали з ним на прогульку в око-

лиці, а я сама лишилася, бо я ще не видужала з морської хвороби — відказує американка і таку жалісну зробила міну при цих словах, що аж мені стало млісно в роті.

„Та щож робити з тим нещасним соторінням” — подумала я й рішила завести її до палати.

Переходимо вуличками, а вона що кроку задержується, вказує пальцем то на цю, то на іншу будівлю й питает:

— Як це називається?

— Не знаю!

Вона фотографує, я стою біля неї мов „панна до товариства”, а кілька кроків далі знову питает:

— А це, як його звати?

— Не знаю!

Американка здивовано дивиться на мене і каже:

— Ви, певно тільки в переїзді в Маракеші?

— Ні, живу тут — відказую.

— Так ви певно ніколи не гуляєте?

— Чому? Гуляю!

— Так чому-ж це ви не знаєте назв?

— Вибачте, але я ніколи не питала у цих будівель, як їх звати — неохотно відповідаю їй.

— Ага! — догадалася американка і нахабно завважила: — У вас, певно, тут нема знайомих, щоб вони вам пояснили!

— Ви помиляєтесь — сухо кидаю їй, — але мої знайомі не вчилися на провідників, а мені зовсім не потрібні назви будівель.

— Так, так, я тепер розумію — потакуючи головою і всміхаючись іронічно додав вона.

— Вас не цікавить природа.

— Природа?! — я задержалася.

— Ну так, я хотіла сказати, взагалі... Африка..., та її краса — поправила американка.

Ну, Бог з тобою, з твоїм фотографічним апаратом, зісуненим капелюхом і африканською красою — подумала я і довівши її до воріт, киваю їй головою на прощання, а вона, вона виймає і простягає мені з помятої торби — одного доляра.

Це мене справді розсердило та я кинула їй в лицез словами, зрештою зовсім зайвої, погорди.

— Ви, американці, навіть за співчуття до вас платите! А ви, краще купіть собі за цього доляра якийнебудь опис Марока: він вам більше про Мароко розкаже, ніж ви самі здібні побачити.

Вона крізь рідкі зуби просвистіла „Пфі”, задерла голову і ввійшла в браму палати.

* * *

Ну, а от сьогодні гуляю поза містом, аж здалека бачу чотирох арабів, що сидять на чотирох ослах і кожний тягне за мотузок по одному верблюді, а на кожному верблюді по американці.

На трьох, передніх сидять три американки, що розсілись на верблюдах так, як по чоловічому сидиться на конях, та мало-що не роздеруться на їх широчезних спинах.

На останнім верблюді іде товстий американець із моноклем в оці.

Процесія посувается урочисто і поволенъки довкола міських мурів, а за нею біжить юрба арабських дітей, що п'єсвистуючи і насміхаючись із цього видовища, босими ногами зибивають такти бігу об запорощену землю.

Хмари пороху підносяться від їх тупотіння та американки хусточками затикають носи і мріють про те, як то вони розказуватимуть потім в Європі або Америці, що в Африці їздили на верблюдах.

НА АРАБСЬКИХ ПОКРІВЛЯХ

Коли сонце хилиться до заходу, я вилажу з мо-
го шатра та йду сказати „добрій вечір” моїм гарним
сусідкам.

Сьогодні велике свято. Перший день „аїд фір“.

Навколо на покрівлях сидять гуртками знайомі
арабки, п'ють чай, привітно всміхаються і махають до
мене руками.

Зістрибую з моого даху і йду до них у відвідини.

Сідаю поміж них на м'які килими, вони підсував-
ють до мене шкіряні подушки, а я витягаю з кишень
низки намиста, образки та паперові квітки, що я за-
всіди з собою ношу і обдаровую їх.

Це так приємно бачити їх дитячу радість, їхні
щасливі обличча та їхнє захоплення.

Попиваємо чай із мятою, розповідаємо собі вся-
чину, сміємось та радіємо мов діти.

По кожнім слові, що я певно дуже дивачно ви-
мовляю, розливається струя срібного сміху.

З інших покрівель гукають на мене сусідки моїх
сусідок, і я переходжу з даху на дах, наче кіт у ночі
на залицяння.

А коли сонце спадає низько, я вертаю на свою
покрівлю, киваю хустинкою до них, вони кидають ме-
ні проміння своїх блискучих очей і полиск білих
зубів.

Раптом з цієї покрівлі, що завсіди самітно сто-
яла, доносяться слова привіту.

Я швидко обернулась.

Спершись об стіну вежі, стоїть молоден'ка, чу-
дова арабочка в багатому, золотом і рожевим шовком
розгаптованому одязі. Вся її постать облита червоніс-
тю заходу сонця.

Чорні її, глибокі очі дивляться на мене з заці-

кавленням, наче бачуть дно мого серця, а темні м'я-
систі уста розхилляються усмішкою і відслоняють ряд-
ки дрібненьких зубів.

— Звідки ти знаєш французьку мову — запи-
тала я.

— Я з Альжиру! — відказує дівчинка.

— Чия ти?

— Я жінка Магомед бен Абеса.

І арабочка стала розповідати мені своє життя.

Вона покинула Альжир, закохана в молодого
француза й переїхала за ним до Казаблянки.

— Він дуже любив мене — розказує — але він
сподобав був собі „блондинку” — це слово вона ви-
мовила з великою пошаною і признанням — европей-
ку!... Рвалися її слова. Вона раз-у-раз набирала повні
легені повітря, щоб стримати ним своє хвилювання.

— Не хотіла за нього йти, блондинка, доки він
зі мною жив. Він мені лишив гроші, а з нею кудись
від'їхав.

Довга павза.

— Дуже любив він мене. Коли я сама лишилась
у Казаблянці — я гуляти стала. Ходила до каварень
з европейцями, на дансінги, вечеряти у ресторани і я
вдягалась, як европейка. Весело було. Вино! Багато
вина пила. Так. Спочатку було шумно, а потім...

Очі її налилися до країв сльозами.

— А потім сумно стало, що европейці тільки ба-
вилися мною. І я віддалася за маракешського араба.

— А чи тужно буде тобі жити у гаремі, коли ти
вже спрібувала „свободи”?

— Як буде тужно, то я втечу, — вже без журно
відказала вона.

— Втечеш? Але втікти вам не так легко, бо вас
замикають на десять замків та стережуть сильно —
завважила я.

— Ні, пані. Втечу. Трудно тільки для дурних, а я от уже сьогодні, дивлячись на тебе, придумала як втікатиму, коли захочу. По покрівлях.

Мене завсіди дивує довіря арабів та арабок до мене, тому я завважала:

— А коли я зраджу твій проект чоловікові?

— Ні, ти не зрадиш!

— Чому ні?

— Ні, ні, ти ніколи не зрадиш — уперто поето-ряла альжирочка — сама не знаючи чому.

— Але про твого француза ти вже забула і вже потішилась? — запитала я.

— Не забула і була-б ніколи не забула, але коли він був повернув до мене до Казаблянки, раз у ночі, несподівано, а потім сказав, що він мусить вертати, бо його жінка, ця сама бльондинка, чекає на нього — так я й забула. Так забула. На другий день по цій ночі я вийшла заміж за Магомеда бен Абеса і приїхала сюди. Француз не знайде мене більше, не побачить мене — завзято додала вона. Ах, цієї ночі, знаєш пані, цієї ночі він казав мені, що не може жити без мене, просив, щоб я завсіди лишилась у Казаблянці, що він приїздитиме частенько до мене. Він цілавував мене, так пестив Над раном від'їхав, а я побігла до Магомед бен Абеса і також від'їхала.

Альжирочка замовкла. По кількох хвилинах я запитала:

— Чи у твого мужа є ще й інші жінки крім тебе?

— Ні! Я одна — гордо відказала.

Потреба кохання і почуття заздрощів зачувалися в кожному її слові, жесті й поблисках гарячих очей.

Бідходячи, вона попросила позичити їй книжку, що розповідає про кохання європейців.

— Так ти й читати вмієш? — З подивом і здивуванням запитала я.

— Я з Алжиру, пані — гордо і коротко вона пояснила.

Я вишукала поміж моїми книжками французьку книжку, що розповідає про кохання, винесла й подала їй.

Схопивши книжку, вона стала перелистовувати її, шукаючи образків.

— Завтра я принесу тобі образки.

— Колірових образків — вигукнула вона, а її очі засяли вогником щастя.

— Гаразд, колірових — і ми сердечно попрощалися.

ПРОЩАННЯ

Купивши пакет листівок, солодкі жіночі обличча, пари закоханих при місячному сяйві; чоловік, що держить в обіймах свою жінку, якій з голови спадає шлюбний вінок і довгий білий серпанок; родинна ідyllia над колискою; чулі сцени прощання біля корабля з написями „прощай”, я вийшла на покрівлю.

Моя альжирочка стояла на цьому самому місці, що вчора і побачивши мене радісно защебетала.

— Ах, пані, пані, я вже з годину жду на тебе. Сьогодні я перечитала аж десять сторінок твоєї книжки. Скажи, чому всі ваші книжки такі сумні? Чому ніколи у вас так не буває, щоб не покидались, щоб вічно кохалися?

При цих словах вона витягла руки до листівок, які запримітила в моїх руках.

Айша лакомо та з захопленням оглядала листівки, а на вигляд зворушливого прощання слізози покоти-

лися з її глибоких очей. Сильно притиснула листівки до серця і голосом, придушенім слізами прошептіла:

— Я хочу поцілувати тебе, пані. Я, я зараз винесу драбинку і ти зійдеш до мене.

Не чекаючи на драбинку, я вилізла на підмурок, а з нього стрибнула до неї.

Раптом я почула на собі руки, що обмащували мене й побачила двоє наляканіх очей.

— Ну, маленька Айша, чого-ж ти налякалася?

Вона кинулась мені на шию, стискаючи у своїх обіймах, покрила мое обличчя, шию, одяг, горячими поцілунками, а на мої рамена спадали її гарячі слізози.

— Годі, годі Айша. Коли тобі прийдеться втікати, так ти скакатимеш із ще вищих мурів — відказала я і посадила її на розстелений килим.

Балакаючи, ми забули про все, що сонце вже зайдло, що холодний місяць уже вирізався срібним двозубом на темному небі та навіть про те, що служниця вже двічі гукала на Айшу.

Нарешті я попрощалась, обіцяючи прийти до неї завтра перед вечором.

Але „завтра” увечорі моя Айша не вийшла на покрівлю, ні позавтра, ні тиждень по нашій останній зустрічі.

Мені по ній залишився її глибокий, сумний погляд, мелянхолійна, наївна усмішка та гарячі звуки її милого голосу.

Я писала і післала два письма.

Без відповіді.

У день мого від’їзу та прощання мої сусідки арабки розповіли мені, що вони інколи у ночі чують глухі стогони та плач, що доносяться з того дому, якого покрівля знову опустіла і стоїть самітньо.

Пароплав відпливає від берегу.
В руках два букети з мімози, диких лілей і квіту з помаранч.

На березі стоїть Каїд Кадур бель Лябрі, його вибранка Фатма у рожевому одязі з заслоненим обличчям та Рене.

А за ними пальми, сонце, Мароко і ціла Африка.

Прощайте! Прощай Мароко, золота безжурна земле! Широка, запашна країно!

Ах, який теплий, незабутній куток ти вигріла у моєму серці.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Каїд — підвладний паші.

Notre Dame de la Garde — статуя Матері божої — опікунки моря.

Статуя Матері божої — Опікунки моря.

Мудден — святий, який з вежі мосхеї своїм голосом наочживим дзвоном закликає вірних на молитву.

Аллах великий а Магомет його пророк — слова молитви, також слова, якими мудден кличе на молитву.

Мошеха — (фр. москé) арабська святыня.

Іншальля — „Як Аллах захоче, Воля Аллаха“.

Лябес — слова привіту: як маєтесь.

Марабу — проковтувачі вогню, кипячої води, чарівники затросних гадюк та яких Аллах обдарував надприродним даром і чарами, араби вважають нащадками марабу. Марабу святі. Кожне місто має кількох своїх Марабу. Чарівники, яких зустрічаємо найчастіше в Маракеші — походять із Марабу Сіді Ргаль, що його святыня знаходитьться 100 км за Маракешом. Нащадки цього марабу зовуться Уляд Сіді Ргаль. Уляд значить — син.

Ля — ні.

Руку, якої не можеш відняти — поцілуй.

Балляк — пересторога, оклик („На бік! Стрівай! Стій!“).

Кадур белльабрі — арабське чоловіче імя.

Хажіда — жіноче імя.

Фатма — жіноче імя.

Альля Кібр — великий альля. (Могутній).

Кус-Кус — арабська страва, наче наше пшено.

Маз'яна — по арабському: прегарна, чудова.

Барака аллья офік — спасибі.

Барака — досить.

Арбузи — овочі подібні до наших полуниць.

Альля ін жімба Хта — хай бог нам дасть дощ.

Аїд фір — арабське свято.

ДРУКАРСЬКА ПОМИЛКА

На ст. 48, 10-ий рядок згори має бути 40-кінного „Фіята“.

ЗМІСТ

Марсилія	1
Notre Dame de la Garde	3
Перший день у Маракеші	7
З пером у руці	9
Аллах — великий	11
Цілющі ліки	12
Ковтачі вогню	14
Гадюкоїд	15
Танці й сонце	18
Байкар	19
Знайомство з каїдом	21
Чай у каїда	23
У каварні	26
Зустріч з каїдом	27
Відвідини	30
Шахівниця	33
Надя	37
Фатма	42
Дозвіл	46
Їдемо	47
Привиди	49
Хребтом атлаських гір	52
Гостина у бербера	59
Від'їзд	63
На краю оази	64
Верблюди	67
Затишок	71
Дещо про туристів	72
На арабських покрівлях	76
Прощання	79

